

**UCHWAŁA NR VII/49/2013
RADY GMINY RYCHLIKI**

z dnia 30 października 2013 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Rychliki na lata 2013 – 2016"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2013 roku, poz.594; zmiany: poz.645) w związku z art. 87 ust 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 ; zmiany: Dz.U. z 2004 roku Nr 96, poz.959, Nr 238, poz.2390; Dz.U.2006 roku Nr 50, poz.362, Nr 126, poz.875; Dz.U. z 2007 roku Nr 192, poz.1394; Dz.U. z 2009 roku Nr 97, poz.804; Dz.U. z 2010 roku Nr 75, poz.474, Nr 130, poz.871) Rada Gminy Rychliki uchwała, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Rychliki na lata 2013–2016”, zaopiniowany pozytywnie przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie Delegatura w Elblągu, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Rychliki.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Rychliki

mgr Halina Zbróg

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY RYCHLIKI
NA LATA 2013-2016**

SIERPIEŃ 2013 R.

- I. Wprowadzenie;
- II. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami;
- III. Uwarunkowania formalno-prawne;
- IV. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa narodowego;
 1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
 2. Zabytki i ich ochrona w krajowych i wojewódzkich dokumentach o charakterze pomocniczym;
- V. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie Gminy Rychliki;
- VI. Cele programu w świetle Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- VII. Ogólna charakterystyka zasobów:
 1. zarys historii Gminy Rychliki;
 2. zabytki Gminy Rychliki:
 - a. obiekty wpisane do Rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
 - b. obiekty uznane za zabytkowe w Gminie Rychliki;
- VIII. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń.
- IX. Zasady ochrony i zadania do realizacji wynikające z programu.
- X. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Rychliki na lata 2013-2016.
- XI. Wnioski.

I. Wprowadzenie

Podstawowym celem opracowania programu opieki nad zabytkami jest określenie zasadniczych kierunków działań oraz kluczowych zadań, jakie winny być realizowane w celu poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego Gminy Rychliki dla zachowania śladów przeszłości.

Zachowanie, ochrona i konserwacja zabytków to jeden z najważniejszych interesów publicznych - prawidłowe zachowanie dóbr kultury i dziedzictwa narodowego ma ogromny wpływ na kształtowanie się tożsamości lokalnej.

Obowiązek opracowania programu wynika z art. 87 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i ma na celu poprawę stanu zachowanych zasobów kulturowych przez właściwe eksponowanie walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystanie w celach edukacyjnych i wychowawczych, rozwój turystyki, a także cele społeczne i gospodarcze.

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Rychliki jest dokumentem pomocniczym i uzupełniającym, nie ma on charakteru aktu prawnego. Program opieki nad zabytkami jest elementem samorządowej polityki strategicznej służącym podejmowaniu działań w celu poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie gminy.

Program opieki nad zabytkami wymaga cyklicznej aktualizacji z uwagi na zmieniające się przepisy prawa oraz zmieniające się uwarunkowania gospodarcze i kulturowe a także zmieniający się stan zasobów dziedzictwa kulturowego.

Ilękroć w opracowaniu mowa jest o:

- **ustawie** – rozumie się przez to ustawę z dn. 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz.1568 z późn. zm.),
- **programie** – rozumie się przez to „Program opieki nad zabytkami Gminy Rychliki na lata 2013-2016”
- **gminie** – rozumie się przez to Gminę wiejską Rychliki;
- **ewidencji** – rozumie się Gminną ewidencję zabytków Gminy Rychliki, prowadzoną w formie papierowej i elektronicznej;
- **zabytku** – rozumie się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- **zabytku nieruchomym** – rozumie się w szczególności: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji (art.6 ust. 1 pkt 1 ustawy);

- **zabytku ruchomym** – rozumie się w szczególności: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art.6 ust. 1 pkt 2 ustawy);
- **zabytku archeologicznym** - rozumie się w szczególności: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej (art. 6 pkt 3 ustawy);

II. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami:

Gminny program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami dla gminy wiejskiej Rychliki opracowano również na podstawie:

- Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2001r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.);
- Gminnego programu opieki nad zabytkami –poradnik metodyczny. Praca zespołowa. Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków Warszawa 2008 r. ;
- Strategii Rozwoju Kraju 2020;
- Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013;
- Strategia rozwoju województwa warmińsko – mazurskiego do roku 2020, lipiec 2000 r, aktualizacja z 31 sierpnia 2005 roku Uchwałą nr XXXIV/474/05 Sejmiku Województwa Warmińsko – Mazurskiego;

- Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko- Mazurskiego, Uchwała Nr XXXIII/505/02 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dn. 12 lutego 2002 r. w sprawie uchwalenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego;
- Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 Załącznik do Uchwały Nr XIII/240/11 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 grudnia 2011 r.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Rychliki, 2011 r.
- Rejestru i ewidencji zabytków nieruchomości Województwa Warmińsko - Mazurskiego;
- Rejestru i ewidencji stanowisk archeologicznych Województwa Warmińsko - Mazurskiego;
- Wykazu Gminnych Ewidencji Województwa Warmińsko- Mazurskiego.

III. Uwarunkowania formalno- prawne.

Podstawowym aktem prawnym regulującym przepisy prawa dotyczące ochrony dziedzictwa narodowego jest Konstytucja Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Zgodnie z art. 5, art. 6 i art. 86 Ustawy zasadniczej ochrona zabytków jest obowiązkiem państwa i każdego obywatela.

Jednym z głównych aktów prawa regulującym szczegółowo zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

Ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań władczych (decyzje administracyjne) mających na celu trwałe zachowanie zabytku, kontrolę stanu zachowania, zapobieganie zagrożeniom, a także uwzględnienie zadań ochronnych i w zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami ma charakter zindywidualizowany, odpowiedzialnym za jej realizację jest właściciel, posiadacz obiektu zabytkowego (art. 5 ustawy). Powinien on zachować zabytek w jak najlepszym stanie, a także umożliwić dokonanie badań naukowych i konserwatorskich.

Ustawa o samorządzie gminnym określając zadania własne gminy, wymienia również te, które bezpośrednio lub pośrednio odnoszą się do ochrony zabytków. Należą do nich sprawy:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska oraz gospodarki wodnej,
- gminnych dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego,
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- kultury fizycznej i turystyki, zieleni i zadrzewienia,
- cmentarzy gminnych,
- utrzymania gminnych obiektów, urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,
- promocji gminy.

Według art.71.ust. 2.Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w przypadku gdy tytuł prawny do zabytku posiada jednostka samorządu terytorialnego, sprawowanie opieki nad zabytkami, określonej w art. 5 ustawy, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, jest zadaniem własnym tej jednostki. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest również ustawowym zadaniem samorządów, o czym stanowi: Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym(tekst jednolity Dz. U. Nr 142 poz. 1591 z 2001 r. z późn. zm.

Zgodnie z art. 7, ust. 1 pkt 9 Ustawy o samorządzie gminnym zadaniem własnym gminy jest „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty (...). W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...)kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowych.

Przepisy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad nimi zostały ujęte w wielu aktach prawnych, m.in. w:

- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. -Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 156 poz. 1118 z późn. zm.),
- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80,poz. 717 z późn. zm.),
- Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.),
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r. Nr 102,poz. 651),
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.).
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.),
- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity: Dz. U. z 2001 Nr 13, poz. 123 z późn. zm.).

IV. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa narodowego;

1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami powinien określać Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, którego projekt powstał w 2005 r., jednak do dnia dzisiejszego nie został on uchwalony.

Program kształtuje strefę ochrony poprzez wskazanie kilku podstawowych zasad konserwatorskich:

- zasady *primum non nocere*-po pierwsze nie szkodzić,

- zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasady odwracalności metod i materiałów,
- zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dniu 10 maja 2004 r. Minister Kultury zatwierdził Tezy do opracowania Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

Zgodnie z Tezami KPOZiOnZ powinien uwzględniać:

- stan zabytków;
- stan służb konserwatorskich;
- stan opieki nad zabytkami;
- stan uregulowań prawnych;
- stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej;

Kolejnymi dokumentami określającymi strategiczne cele państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad nimi są:

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 (Warszawa 2004), która wskazuje główne kierunki narodowej strategii rozwoju kultury, analizę wykorzystania środków EOG w latach 2004-2006 oraz możliwości finansowania kultury ze środków wspólnotowych na programy operacyjne.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. Program ten jest zgodny z narodowym planem rozwoju oraz założeniami do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

2. Zabytki i ich ochrona w krajowych i wojewódzkich dokumentach o charakterze pomocniczym:

a. Strategia Rozwoju Kraju 2020.

„Rząd przyjął średniookresową Strategię Rozwoju Kraju 2020 r., która określa cele rozwojowe Polski na najbliższe osiem lat. Wskazuje ona najważniejsze zadania państwa (wraz z szacunkami finansowymi), które należy zrealizować, by przyspieszyć rozwój kraju i osiągnąć zakładane cele społeczne i gospodarcze. Przyjęcie przygotowanej przez MRR strategii, potwierdza kluczową rolę resortu jako instytucji odpowiedzialnej za dalekosiężne planowanie strategiczne. Strategia proponuje podejście dwukierunkowe, polegające na jednoczesnym usuwaniu barier i słabości polskiej gospodarki oraz wykorzystaniu jej mocnych stron. Oparta jest na scenariuszu stabilnego rozwoju. Główne zadania w tym obszarze to polepszenie sytuacji finansów publicznych oraz wypracowanie nowych przewag konkurencyjnych polskiej gospodarki, opartych na wiedzy, kapitale intelektualnym, kapitale społecznym i rezultatach cyfryzacji. Działania, które należy podjąć to m.in. dalszy rozwój systemu transportowego (poprawa dostępności komunikacyjnej), modernizacja systemu kształcenia w kierunku najbardziej aktualnej wiedzy i rozwoju kreatywności oraz umiejętności współpracy, upowszechnienie

modelu uniwersytetu trzeciej generacji, czyli łączącego edukację i badania z wdrażaniem innowacji i biznesem, ułatwienie finansowania działalności przedsiębiorstw czy wsparcie dla cyfryzacji i nowoczesnych technologii. Wspierana będzie także specjalizacja regionów oparta na ich zasobach i możliwościach rozwojowych. Powyższe działania powinny być prowadzone z poszanowaniem środowiska naturalnego.”

b. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013;

Celem strategicznym NSRK jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach. Realizacja tego założenia ma się odbyć poprzez osiągnięcie celów częściowych. Jeden z nich to:” zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków”.

c. Strategia rozwoju województwa Warmińsko – Mazurskiego do roku 2020:

„W lipcu 2000 r. Sejmik Województwa Warmińsko – Mazurskiego uchwalił Strategię rozwoju społeczno- gospodarczego województwa warmińsko – mazurskiego, która stanowi koncepcję rozwoju województwa warmińsko- mazurskiego. W swej konstrukcji uwzględnia uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju tak, aby dobrze służyć kształtowaniu świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców regionu oraz pobudzać ich aktywność gospodarczą podnoszącą konkurencyjność województwa. Strategia opracowana była metodą społeczno – ekspercką, przy udziale konsultantów zewnętrznych, a także zaangażowaniu licznych podmiotów gospodarczych i społecznych w regionie. Horyzont czasowy Strategii sięgał 2015 roku.

31 sierpnia 2005 roku Uchwałą nr XXXIV/474/05 Sejmik Województwa Warmińsko – Mazurskiego dokonał aktualizacji i przyjął Strategię rozwoju społeczno – gospodarczego województwa warmińsko – mazurskiego do roku 2020. Potrzeba weryfikacji dokumentu miała większy związek ze zmianami w otoczeniu województwa (np. wejście Polski do Unii Europejskiej) niż z procesami zachodzącymi wewnątrz regionu. Aby sprostać zasadniczym zmianom w otoczeniu założono wyjście im naprzeciw, przy jednoczesnym zachowaniu istoty pierwotnej strategii.”

Wg SRWWM do roku 2020 planowymi działaniami winny m. in. być:

- „stałe badania rynku turystycznego, w tym ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków (w celu rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury),
- wyeksponowanie specyfiki i wypromowanie tradycji regionu, opracowania szerokiej i urozmaiconej oferty turystycznej opartej o tradycje wydarzeń historycznych w regionie, posiadane obiekty zabytkowe i regionalną kuchnię,
- wybranie i wylansowanie najważniejszych produktów turystycznych regionu w zakresie turystyki aktywnej (np. wędkarstwo, wodniactwo) i specjalistycznej, tranzytowej, wiejskiej i ekoturystyki, kulturowej i turystyki dla osób niepełnosprawnych, I.
- wspieranie rewitalizacji i budowy nowych szlaków wodnych,
- utrzymanie sprawności i kompleksowego zagospodarowania osobliwości w skali europejskiej, jaką jest Kanał Elbląsko-Ostródzki z połączeniem do jeziora Jeziorak razem z przylegającymi terenami.(..)

- wsparcie otrzymują inicjatywy lokalne (w tym mniejszości narodowych) w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji oraz promocji miejsc historycznych,”

d. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko- mazurskiego, Uchwała Nr XXXIII/505/02 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dn. 12 lutego 2002 r. w sprawie uchwalenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego;

Wg Planu:

„Bogactwo dziedzictwa i kultury regionu istotnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego.

Realizacji tego celu strategicznego służą następujące cele operacyjne i działania:

- dobry stan zabytków i muzeów;
- rewaloryzacja i zagospodarowanie dóbr kultury.(..)”

Cele generalne Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Warmińsko- Mazurskiego:

„Ochrona i racjonalne kształtowanie środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego:

- Zachowanie równowagi przyrodniczej w środowisku naturalnym;
- Ochrona walorów i warunków funkcjonowania oraz ciągłości przestrzennej systemów ekologicznych;
- Ochrona jakości i zasobów wód powierzchniowych i podziemnych dla celów rozwoju społeczno-gospodarczego oraz zabezpieczenia zasobów wód w niezmiennym stanie dla przyszłych pokoleń;
- Powiększanie świadomości ekologicznej społeczeństwa między innymi poprzez stwarzanie warunków do bezpośredniego kontaktu ze środowiskiem na terenach o wysokich walorach przyrodniczych;
- Zwiększenie lesistości regionu w celu utrzymania ciągłości systemów ekologicznych oraz zagospodarowania gruntów mało przydatnych dla rolnictwa;
- Ochrona walorów krajobrazowych obszarów wiejskich z uwzględnieniem zachowania ich wysokiego stopnia naturalności;
- Utrzymanie tożsamości kulturowej regionu przez zachowanie istniejących wartości kulturowych;
- Kształtowanie ładu przestrzennego w systemach osadniczych w celu tworzenia harmonijnego krajobrazu współczesnego;
- Ochrona przestrzeni nie zurbanizowanej przed chaotyczną zabudową niszczącą walory krajobrazowe.”

„Polityka zagospodarowania przestrzennego województwa

1. zasady zagospodarowania przestrzennego

1.1 Zasady ochrony i utrzymania w równowadze środowiska przyrodniczego oraz ochrony wartości kulturowych:

- ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego jako filaru turystyki;
- otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej, a także obiektów o mniejszej randze lecz decydujących o odrębności regionalnej;
- przywrócenie zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru (rewaloryzacja);

- zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych;
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowania zabudowy w przestrzeń historyczną (..)”

2. KIERUNKI ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Kierunki zagospodarowania przestrzennego, stanowiące element polityki przestrzennej, dla zagadnień obszarowych i węzłowych zostały zdefiniowane w układzie stref polityki przestrzennej, których nazwy przyjęto od największych ośrodków miejskich. Ponadto w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego zostały określone główne kierunki ochrony dla całego województwa. Kierunki rozwoju infrastruktury transportowej i technicznej zostały również zdefiniowane dla całego obszaru regionu.

Kierunki ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego

Główne kierunki ochrony środowiska kulturowego

Ustala się objęcie szczególną ochroną miast określonych w niniejszym planie województwa jako ośrodki kulturowe oraz zespoły kulturowe.

Ośrodki kulturowe są to miejsca koncentracji obiektów zabytkowych będące miastami historycznymi. Przy ich ocenie wzięto pod uwagę ilość i jakość następujących elementów obejmujących: układ staromiejski — Stare Miasto, w tym rynek, zamek, kościół, obwarowania miejskie i ratusz, a także obiekty zabytkowe w ich sąsiedztwie.

Wyróżniono dwie kategorie ośrodków kulturowych o wysokiej koncentracji obiektów zabytkowych:

- ośrodki o dużej koncentracji: Olsztyn, Lidzbark Warmiński, Reszel, Frombork, którego Zespół Katedralny został uznany w roku 1994 za Pomnik Historii, Elbląg;
- ośrodki o średniej koncentracji: Kętrzyn, Morg, Orneta, Nidzica, Dobre Miasto, Olsztynek, Braniewo, Pasłęk, Działdowo, Ełk.

Zespoły kulturowe są to miejsca koncentracji obiektów zabytkowych poza miastami historycznymi. Spośród nich wyróżniono:

- historyczne zespoły pielgrzymkowe będące miejscami kultu: Święta Lipka, Stoczek Klasztorny, Gietrzwałd, Głotowo, Krosno, Święty Gaj, Zielonka Pasłęcka,
- zamki i warownie w: Lidzbarku Warmińskim, Szymbarku, Olsztynie, Nidzicy, Reszlu, Kętrzynie, Barcianach, Ostródzie, Rynie, Fromborku,
- twierdze i fortyfikacje w Gierłozy, Przystani i Giżycku,
- pole bitwy pod Grunwaldem,
- zespoły pałacowo-parkowe, które w znakomitej większości służą lub mogą służyć rozwojowi wysokiej klasy bazy turystycznej: Kwitajny, Smolajny, Dobrocin, Karnity, Sorkwity, Bęsia, Łęczany, Galiny,

Łabędnik, Drogosze, Sztynort, Biała Olecka, Kamieniec, Kadyny, a także godne odtworzenia będące obecnie w ruinie Gładysze, Słobity, Bogatyńskie, Prosną

- wsie: Kadyny, Klon, Łęcze, Jelonki,
- budowle inżynieryjne: wiadukty w Stańczykach, pochylnie wraz z Kanałem Elbląskim, most obrotowy w Giżycku,
- stanowisko archeologiczne Truso nad jeziorem Drużno.

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa głównie będzie obejmowało:

- działania ochronne i zabezpieczające, a także określenie zasobów i ich wartości;
- opracowanie strategii działań zmierzających do skutecznej i ciągłej ochrony, prawidłowego ich zagospodarowania i wypromowania;
- usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego na fragmentach byłych województw włączonych w granice nowego regionu, dokonanie ich oceny według jednolitych kryteriów oraz uzupełnienie braków;
- przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. turystyka).”

- e. **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 Załącznik do Uchwały Nr XIII/240/11 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 grudnia 2011 r. WPONZ** wskazuje obiekty położone na terenie województwa warmińsko-mazurskiego (w tym położone na terenie gminy Rychliki) uznane za pomniki historii:

„Pomnik Historii

Pomnik Historii to zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy, który ze względu na szczególną wartość i znaczenie dla kultury narodowej, oraz z uwagi na swoją historię, klasę architektury lub piękno otaczającego go krajobrazu zasługuje na szczególną uwagę i ochronę.

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego występują trzy Pomniki Historii:

(..)

„Kanał Elbląski”, wpisany na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 stycznia 2011 r. (Dz. U. 2011 nr 20 poz. 100). Obszar pomnika historii „Kanał Elbląski” obejmuje układ drogi wodnej Kanału Elbląskiego łączący jeziora: Drużno, Piniewo, Sambród, Ruda Woda, Bartężek, Ilińsk, Drwęckie, Pauzeńskie, Szelań Wielki, Szelań Mały, Karnickie, Dauby, Jeziorak, Mały Jeziorak wraz ze związanymi z nimi:

5 pochylniami — Całuny, Jelenie, Oleśnica, Kąty, Buczyniec,

4 śluzami — Miłomłyn, Zielona, Ostróda, Mała Ruś,

4 wrotami ochronnymi — Miłomłyn, Buczyniec, Ligowo, Zagadka,

5 jazami — Miłomłyn, Zielona, Iława, Samborowo, Ostróda,

a także innymi przynależnymi do kanału elementami systemu urządzeń hydrotechnicznych. (..)

Kanał Elbląski – Zabytek unikalny w skali światowej. Składa się z trzech odcinków zasadniczych o łącznej długości 129,8 km oraz z wielu odgałęzień bocznych. Obejmują one jeziora i żeglowne odcinki rzek uchodzących do jeziora Drużno i Zalewu Wiślanego. Łączna długość całego systemu wodnego wynosi 147 km. Kanał został zaprojektowany przez holenderskiego inżyniera Georga Jakoba Steenke i wybudowany w latach 1848-1872. Składa się on m.in. z dwóch śluz (Miłomłyn i Zielona) oraz pięciu pochylni (Buczyniec, Kąty, Oleśnica, Jelenie, Całuny). Pochylnie niwelują różnicę poziomów wody o 99 m. Statki pokonują pochylnie na specjalnych wózkach.”

WPONZ wskazuje kierunki ochrony i opieki nad zabytkami nieruchomymi, a także stanowiskami archeologicznymi:

„Opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego

- 2.1. Wspieranie polityki konserwatorskiej dotyczącej m.in.: postępowania zgodnie z obowiązującymi standardami i zasadami konserwatorskimi, wykonywania kompleksowych dokumentacji obiektów zabytkowych poddawanych pracom konserwatorskim bądź rewaloryzacyjnym.
- 2.2. Inicjowanie, wspieranie i popularyzacja działań zmierzających do wyszukania nowych właścicieli lub dzierżawców dla obiektów zabytkowych wymagających zagospodarowania;
- 2.3. Dofinansowywanie wybranych prac badawczych i dokumentacyjnych związanych z najważniejszymi obiektami zabytkowymi – wprowadzenie systemu wojewódzkich grantów badawczych;
- 2.4. Dofinansowywanie prac konserwatorskich przy zabytkach, zgodnie z priorytetami określonymi w Programie;
- 2.5. Wdrożenie i realizacja programów opieki nad zabytkami o szczególnym znaczeniu dla tożsamości kulturowej województwa (..)

Obszar województwa warmińsko-mazurskiego należy do regionów o charakterystycznych walorach archeologicznego dziedzictwa kulturowego o czym decyduje m. in.: sieć osad nawodnych, kompleksy grodzisk i kurhanów, stosunkowo nieprzekształcone środowiska naturalne z którym współgra archeologiczny krajobraz kulturowy.”

Tj.:

- „współpracę ze środowiskiem tzw. „wykrywaczy” zmierzającą do pełnej kontroli ich Działalności, a także dającą możliwości wykorzystania ich umiejętności w działaniach zmierzających do pełniejszego rozpoznania zasobów archeologicznych i zapobieganie Działalności przestępczej polegającej głównie na nielegalnym handlu zabytkami archeologicznymi;
- szerszej niż dotychczas edukacji i popularyzacji w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa archeologicznego poprzez organizacje plenerowych festynów i pokazów, szlaków turystycznych, wycieczek edukacyjnych itp.;
- wspieranie rewitalizacji zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- wspieranie działań zmierzających do podejmowania prac konserwatorskich przy archeologicznych zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

- powołanie Muzeum Archeologicznego – nowoczesnej placówki o randze wojewódzkiej o odpowiednim zapleczu magazynowym, której zadaniem byłoby m.in. systematyczne gromadzenia i eksponowanie pozyskiwanych w trakcie badań materiałów zabytkowych, a także ich konserwację i digitalizację.
- utworzenie parków kulturowych, działających w oparciu o zabytki archeologiczne”

WPONZ proponuje również do powołania parku kulturowego m. in. :

„Zespół grodzisk (**Święty Gaj**) w **Kwietniewie** gm. Rychliki”, jak również proponuje do objęcia ochroną UNESCO w ramach Listy Światowego Dziedzictwa Kanału Elbląskiego.

V. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie Gminy Rychliki;

1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Rychliki, 2011 r.:

„3. STREFY I OBIEKTY CHRONIONE

Ze względu na bogaty potencjał kulturowy gminy wiele obszarów i obiektów objęto ochroną konserwatorską.

Na terenie gminy Rychliki występują następujące obszary cenne krajobrazowo i obszary chronione.

1) OBSZARY O WYBITNYCH WALORACH KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Jelonki - Marwica - Topolno Wielkie - Wysoka - Grądowy Młyn - Powodowo (10 km w linii ciągłej) - ze względu na nagromadzenie na tym obszarze zabytków architektury: zespołów dworsko-pałacowych (Powodowo, Topolno Wielkie, Marwica, Jelonki), zabytkowego kościoła w Jelonkach, młynów wodnych w Grądowym Młynie i Marwicy, zabytkowych kuźni w Marwicy i Jelonkach.

Święty Gaj i okolice - obszar o dużym znaczeniu religijnym z zabytkowym kościołem gotyckim z 1399 roku pełniącym rolę sanktuarium i miejsca corocznych pielgrzymek z chwilą przeniesienia z Gniezna w 1989 roku relikwii św. Wojciecha; na tym terenie znajdują się również wczesnośredniowieczne pomosty drewniane i stanowiska archeologiczne.

Kwietniewo i Rychliki - ze względu na atrakcyjny układ ruralistyczny i znajdujące się w tych miejscowościach zabytkowe, gotyckie kościoły.

Wskazania i zakres ochrony konserwatorskiej historycznych elementów krajobrazu kulturowego:

- ograniczenie inwestycji, zakaz wprowadzania funkcji obcych;
- ochrona historycznych elementów przestrzeni układów ruralistycznych;
- ochrona zabytkowej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej;
- ochrona zieleni siedliskowej;
- wprowadzanie nowej zabudowy bez naruszania historycznego rozplanowania wsi - na pustych działkach siedliskowych i na obszarach wyznaczonych w planach miejscowych;
- ochrona założeń dworsko-parkowych.

2) OBSZARY OCHRONY KONSERWATORSKIEJ - STREFA „A”

W strefie ochrony konserwatorskiej „A” (strefa pełnej ochrony konserwatorskiej):

- a) obowiązuje pełna ochrona konserwatorska, dotycząca szczególnie wartościowych obszarów o bardzo dobrze zachowanej strukturze przestrzennej (do bezwzględного zachowania);

- b) obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich;
- c) wszelkie zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym wymagają uzgodnienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; niezbędne jest uzyskanie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wytycznych do projektowania, uzgodnień koncepcji i projektu technicznego, zezwolenia na realizację. Strefa „A” w gminie Rychliki obejmuje obszary pełnej ochrony konserwatorskiej dla założeń ruralistycznych o metryce średniowiecznej: Święty Gaj, Jelonki, zabytki techniki: Kanał Elbląski z urządzeniami. Dodatkowo w rejonie Święty Gaj - Jankowo wyznaczono teren rezerwatu kulturowego, ze względu na skupisko występujących tam walorów krajobrazowo - kulturowych. Dla tych obszarów występuje bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich. Obszar ten w gminie Rychliki obejmuje: zespół ruralistyczny wsi Rychliki oraz zachowane elementy założeń rezydencjonalnych: Gołutowo, Buczyniec, Lepno, Liszki, Mokajmy. Wymogiem jest tu rygor w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali zabudowy.

3) STERA CHRONIONEGO KRAJOBRAZU „K”

W strefie ochrony krajobrazu „K”:

- a) obowiązuje ochrona charakterystycznych cech krajobrazu urządzonego i naturalnego o walorach kulturowych, która obejmuje między innymi:
 - eksponowane stoki, pofałdowanie terenu, ewentualnie inne charakterystyczne elementy rzeźby terenu;
 - lokalne rodzaje ziemi;
 - wody otwarte, system kanałów melioracyjnych, itp.;
 - historyczny układ dróg, historyczne rozłogi pól;
 - tradycyjne cechy zabudowy;
 - panoramy widokowe i wglądy widokowe;
- b) zakazuje się wprowadzania elementów dysharmonizujących w stosunku do ww. cech krajobrazu, w tym:
 - zakazuje się zmiany rzeźby terenu, przy czym dopuszcza się nieznaczne niwelacje w zakresie niezbędnym dla wykorzystania terenów;
 - nakłada się obowiązek dostosowania charakteru i skali nowych budynków do warunków jw., przy jednoczesnym zakazie lokalizacji budynków wyższych i większych niż istniejące w sąsiedztwie obiekty tradycyjne i zakazie stosowania obcych kulturowo form przestrzennych
 - zakazuje się zgęszczania zabudowy większego niż w układach historycznych
- c) obowiązuje opiniowanie projektów inwestycji przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w zakresie jw.

Strefa chronionego krajobrazu w gminie Rychliki obejmuje tereny o wysokich walorach krajobrazowych i kulturowych, wyznaczone celem szczególnej ochrony, co nie wymaga zmian stosunków własnościowych, a jedynie ochrony przed dewastacją. Zakłada się ochronę parków przydworskich, cmentarzy i zieleni wiejskiej, zabytkowych alei i dróg.

4) **OBSZARY OCHRONY ARCHEOLOGICZNEJ, STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE - STREFA „W”**

W strefie ochrony archeologicznej „W”:

- a) wszelkie prace ziemne wymagają zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, który określi szczegółowe warunki prowadzenia robót (np. wyprzedzające badania archeologiczne lub nadzór archeologa przy wykopach);
- b) zakazuje się działalności budowlanej bez zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, dopuszcza się ograniczoną działalność inwestycyjną;

Na terenie gminy Rychliki zlokalizowanych jest wiele osad i punktów osadniczych z epoki rzymskiej i okresu od wczesnej epoki żelaza do wczesnego średniowiecza. Bogactwo osadnicze występuje w okolicach Kwietniewa, Bągartu (gm. Dzierżgoń) i Świętego Gaju, gdzie prawdopodobnie spotkała śmierć św. Wojciecha chrystianizującego Prusy. W ramach tej formacji kulturowej funkcjonowała osada odkryta w Janowie, identyfikowana z legendarną osadą handlową Truso.

Stanowiska archeologiczne w dolinie rzeki Dzierżgoń, nazywane „pomostami bągardzkimi” odkryte zostały w latach 80-tych XIX wieku przez archeologów niemieckich, ponownie badane przez ekipę z PAN. W ramach tych badań odsłonięto pomost północny rozciągający się na odcinku kilkuset metrów, o szerokości około 3,5 m. Ustalono, że pomost powstał w I w.p.n.e. i był utrzymywany do III w.n.e. Z faktu tego wynika, że musiał on być związany ze słynnym szlakiem bursztynowym - Via Ambra, prowadzącym z pn. Włoch nad Bałtyk.

Dwa grodziska staropruskie zlokalizowane na wschód od **Świętego Gaju**, niedaleko **Kwietniewa** przy wczesnośredniowiecznych trasach komunikacyjnych prowadzących od doliny rzeki Dzierżgoń w głąb terytoriów zamieszkałych przez Prusów. Na linii północny wschód - południowy zachód znajduje się sztuczny przekop rozcinający ciąg moren. Jest to prawdopodobnie stary, wczesnośredniowieczny trakt, przy którym, na częściowo sztucznym nasypie znajduje się grodzisko północne, tradycyjnie zwane „Szwedzkim Szańcem” lub „Grabową Górą” uważane za miejsce śmierci św. Wojciecha. Przeprowadzone badania archeologiczne potwierdziły istnienie grodziska wczesnośredniowiecznego o charakterze fortyfikacji granicznej, bez śladów stałego zamieszkania i zabudowy majdanu. Prawdopodobnie włączone było ono w system obronny przesieki granicznego, a przecinającą go głęboką fosę można interpretować jako obronne przejście drogi przez przesiek - być może prowadzące do „pomostów bągardzkich”.

Na skraju lasu obok **Rejsyt** znajduje się wczesnośredniowieczne grodzisko pruskie obronne - Burgwall.

Obiekty archeologiczne zlokalizowane są także w rejonie: Jelonek, Dymnika, Rychlik, Grądowego Młyna, Jankowa, Mokajm, Marwicy, Lepna, Buczyńca.

Stanowisko archeologiczne znajdują się także na miejscu dawnego grodziska na malowniczym wzniesieniu w Powodowie.

Ponadto w lesie na linii Rychliki - Gołutowo zlokalizowany jest długi wał, który prawdopodobnie związany był z grodziskami (oddzielał włości grodowe).

W rejonach ochrony archeologicznej wszelkie prace ziemne należy wykonywać pod nadzorem archeologicznym. W przypadku natrafienia na relikty archeologiczne prace winny być wstrzymane, a teren udostępniony do badań archeologicznych.

5) **STREFA OCHRONY EKSPOZYCJI „E”**

Na terenie gminy można zidentyfikować wiele stref i punktów ekspozycji, których dokładna lokalizacja zaprezentowana jest na załączniku graficznym do niniejszego opracowania.

Strefy ekspozycji obejmują obszary stanowiące zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów zabytkowych, głównie poprzez wyznaczenie terenów wyłączonych spod zabudowy lub określenie jej nieprzekraczalnych gabarytów

Ustalone strefy i punkty widokowe należy oznaczyć i promować. Należy także zakazać realizacji przedsięwzięć, które ograniczyłyby wgląd w krajobraz z ustalonych miejsc lub zakłócałyby ekspozycję chronionych elementów środowiska kulturowego.

6) **CHRONIONE UKŁADY RURALISTYCZNE**

a) **WSIE O TYPOWYM UKŁADZIE ULICÓWKI**

ŚWIĘTY GAJ

Cechy charakterystyczne: zabudowa usytuowana wzdłuż jednej ulicy, działki położone bezpośrednio obok siebie

b) **WSIE O UKŁADZIE OWALNICZY**

JELONKI

Cechy charakterystyczne: układ w formie owalnego wydłużonego placu, często dostosowany do warunków naturalnych, zabudowa zlokalizowana wzdłuż drogi obiegającej plac, działki położone bezpośrednio obok siebie.

(..)

Wszelkie działania związane z obiektami wpisanymi do rejestru, niezależnie od ich położenia w stosunku do stref konserwatorskich, wymagają wytycznych i uzgodnień Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

(..)

7) **ALEJE ZABYTKOWE**

Aleje te prowadzą najczęściej pomiędzy dawnymi majątkami i z majątków do pobliskich miejscowości.

Wskazania konserwatorskie:

- chronić aleje poprzez odpowiednie zapisy w planach zagospodarowania przestrzennego gminy.

8) ZABYTKOWE CMENTARZE

Lp.	Miejscowość	Okres powstania	Dodatkowa informacja	Nr wpisu
1	Gołutowo	Koniec XIX wieku	Przypuszczalnie - miejsce pochówku właścicieli majątku	
2	Jankowo	I połowa XIX wieku	Związany z majątkiem w Jankowie	
3	Jelonki	II połowa XIX wieku	Przykościelny, ewangelicki	A-795
4	Jelonki	II połowa XIX wieku	Ewangelicki	
5	Kiersity	I połowa XIX wieku	Miejsce pochówku właścicieli majątku	
6	Krupin	Przełom XIX/XX wieku	Cmentarz dworski, grobowce właścicieli majątku	
7	Kwietniewo	XIV wiek	Ewangelicki, przykościelny	A-785
8	Kwietniewo	II połowa XIX wieku	Ewangelicki	
9	Lepno	XIX wiek	Wiejski, pozostała ruina kaplicy grobowej dawnych właścicieli Drułit	
10	Rejsyty (Piotrowo)	II połowa XIX wieku	Wiejski	
11	Powodowo	I połowa XIX wieku	Ewangelicki	
12	Powodowo	Przełom XVII I/XIX wieku	Ewangelicki cmentarz dworski	
13	Powodowo	II połowa XIX wieku	Ewangelicki	
14	Rejsyty	I połowa XIX wieku		
15	Rychliki	I połowa XIX wieku	Ewangelicki	A-4542
16	Rychliki	Lata 20-30-te XX wieku	Ewangelicki	
17	Śliwica	Przełom XIX/XX wieku	Wiejski	
18	Święty Gaj	Przykościelny	A-824	
19	Wysoka	Przełom XVIII/XIX wieku	Dworski	

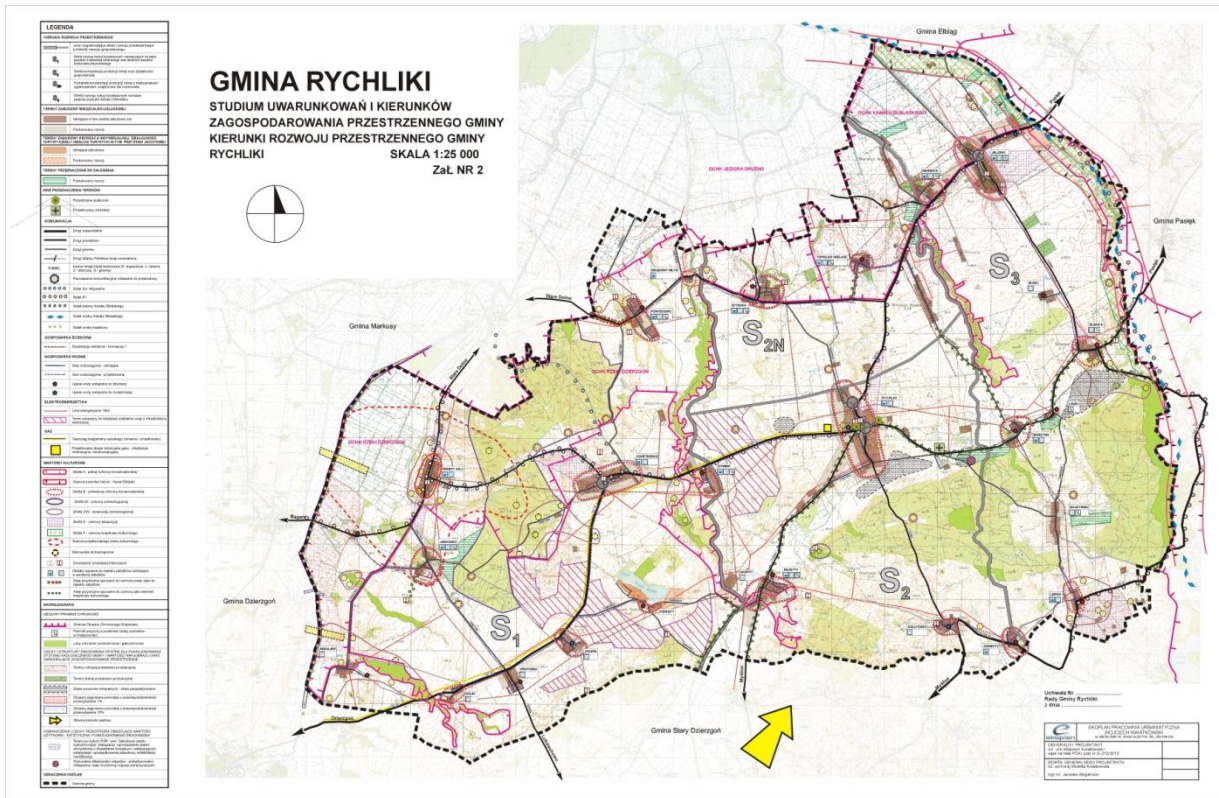
9) ELEMENTY TOŻSAMOŚCI GMINY

Identyfikuje się następujące elementy tożsamości gminy:

1. Założenia dworsko - parkowe
2. Kanał Elbląski wraz z pochylniami i innymi urządzeniami technicznymi

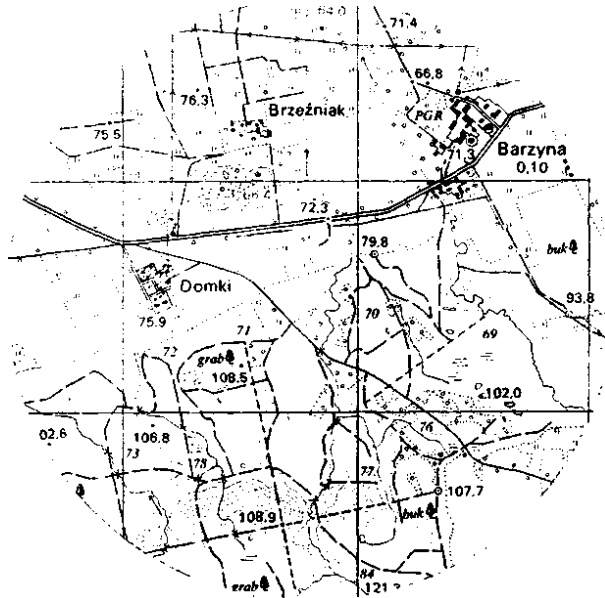
Ustalić należy, że w stosunku do elementów tożsamości gminy obowiązuje zakaz działań, które mogą obniżyć ich wartość lub je zdeformować. Elementy tożsamości należy eksponować przy promocji walorów gminy.”

(..)

CHARAKTERYSTYKA KULTUROWA JEDNOSTEK WIEJSKICH

WIEŚ BARZYNA

Strefy ochronne

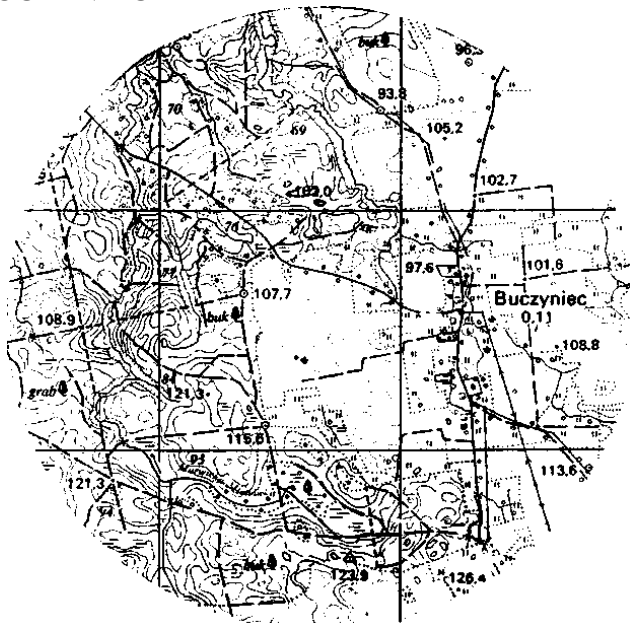
Strefa chronionego krajobrazu „K”

Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Pałac z otaczającym parkiem - nr rej. A-796

(..)

WIEŚ BUCZYNIC

Strefy ochronne

Strefa ochrony archeologicznej „W”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Obiekt widniejący w ewidencji zabytków

Dom podcieniowy pod nr 12

(..)

WIEŚ DYMNIK

Strefy ochronne

Strefa chronionego krajobrazu „K”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Założenie pałacowo – parkowe z folwarkiem wraz z otoczeniem - nr rej. A-4289

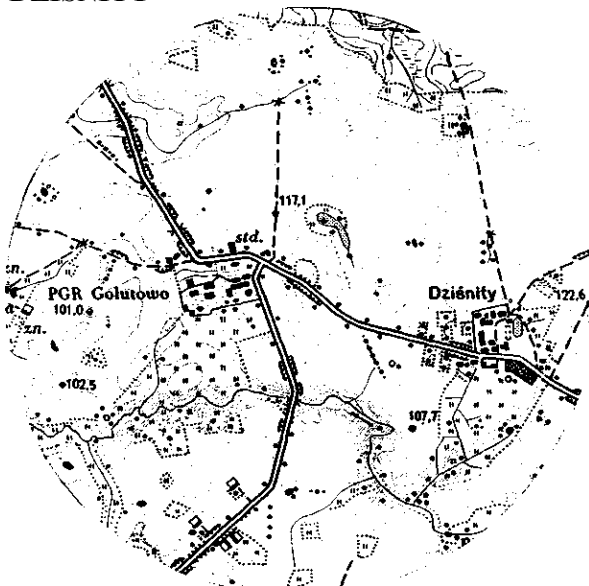
Obiekty widniejące w ewidencji zabytków

Kaplica, ob. dawny budynek nr 3

Pałac, budynek nr 1

(..)

WIEŚ DZIŚNITY

Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Budynek mieszkalny – dwór wraz z oficyną - nr rej. A-2911

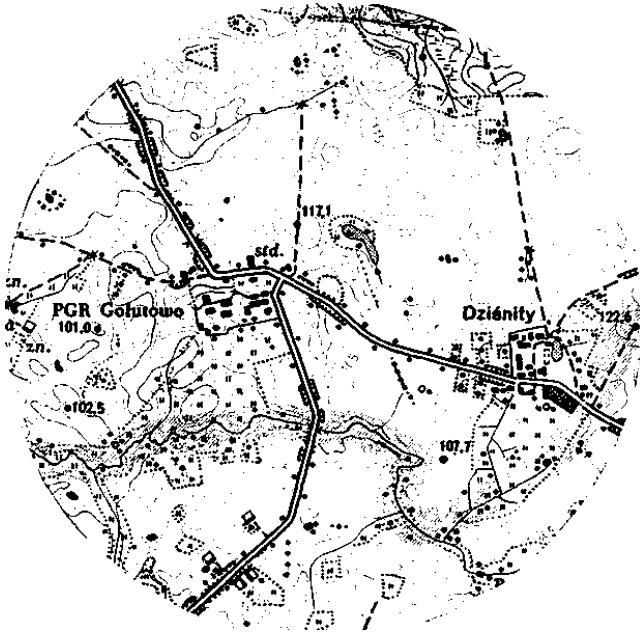
Obiekty widniejące w ewidencji zabytków

Oficyna ob. Dom mieszkalny (7)

Zespół – dworsko – folwarczny z kolonia robotniczą

(..)

WIEŚ GOŁUTOWO

Strefy ochronne

Strefa ochrony archeologicznej „OW

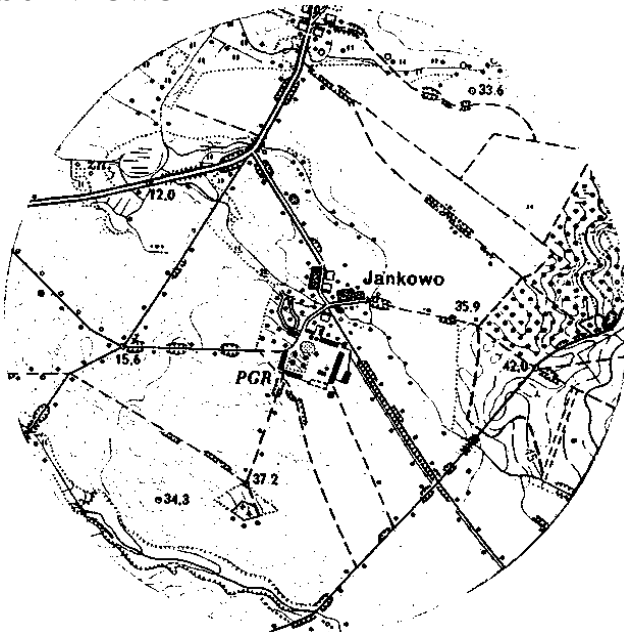
Obiekty widniejące w ewidencji zabytków

Dwór, ob. Budynek administracyjno – mieszkalny (1)

Zespół dworsko – folwarczny z kolonią robotniczą

(..)

WIEŚ JANKOWO

Strefy ochronne

Strefa chronionego krajobrazu „K”

Strefa ochrony archeologicznej „OW

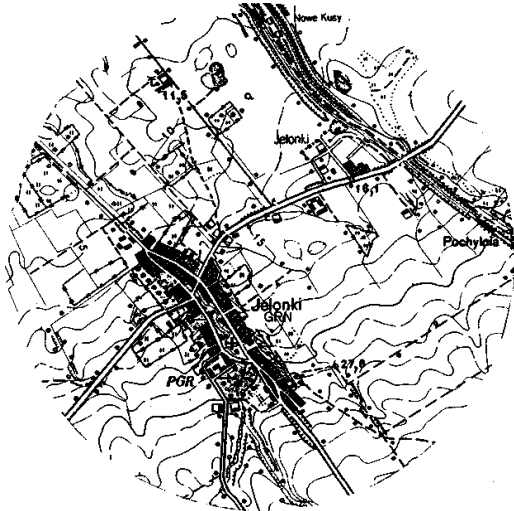
Rezerwat kulturowy

Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Pałac wraz z parkiem - nr rej. A-3061

(..)

WIEŚ JELONKI

Strefy ochronne

Strefa ochrony konserwatorskiej „A”

Strefa chronionego krajobrazu „K”

Strefa ochrony ekspozycji „E”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Obiekty wpisane do rejestru zabytków

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z cmentarzem - A-795

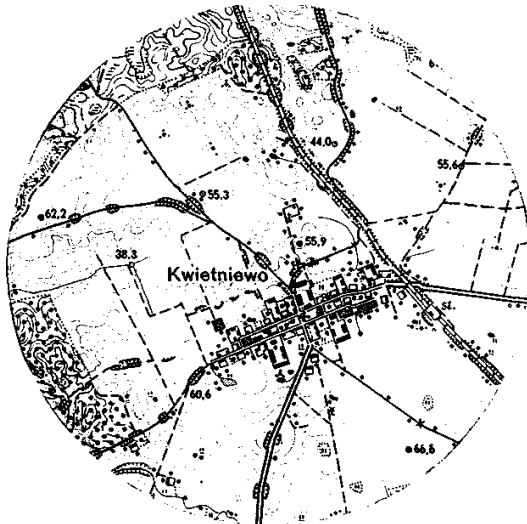
Chałupa nr 027/027A - nr rej. A-794

Chałupa nr 056 - nr rej. A-793

Chałupa nr 085 - nr rej. A-784

(..)

WIEŚ KWIETNIEWO

Strefy ochronne

Strefa ochrony archeologicznej „W”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Strefa ochrony ekspozycji „E”

Obiekty wpisane do rejestru zabytków

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego wraz z wyposażeniem oraz cmentarzem - nr rej. A-785

Chałupa nr 011 - nr rej. A-896

Chałupa nr 013 - nr rej. A-792

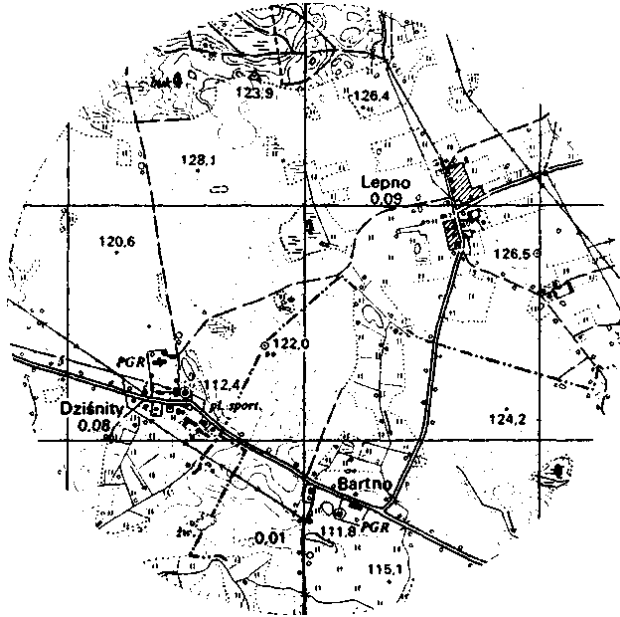
Chałupa nr 020 - nr rej. A-772

Chałupa nr 038 - nr rej. A-791

Chałupa nr 054 - nr rej. A-790

Budynek inwentarski nr 054 - nr rej. A-773

WIEŚ LEPNO

Strefy ochronne

Strefa ochrony ekspozycji „E”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Wiatrak – nr rej. A-792

Dawny cmentarz ewangelicki – nr rej. A-4528

(..)

WIEŚ MARWICA

Strefy ochronne

Strefa chronionego krajobrazu „K”

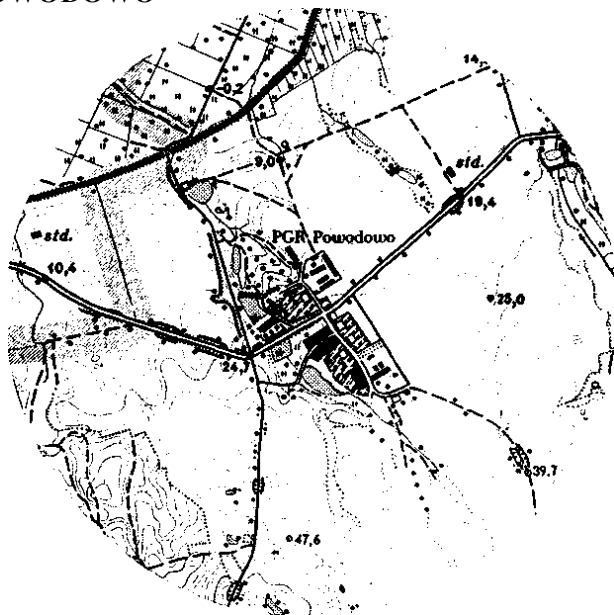
Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Dwór /dom dziecka/ z folwarkiem – nr rej. A-3064

(..)

WIEŚ POWODOWO

Strefy ochronne

Strefa chronionego krajobrazu „K”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

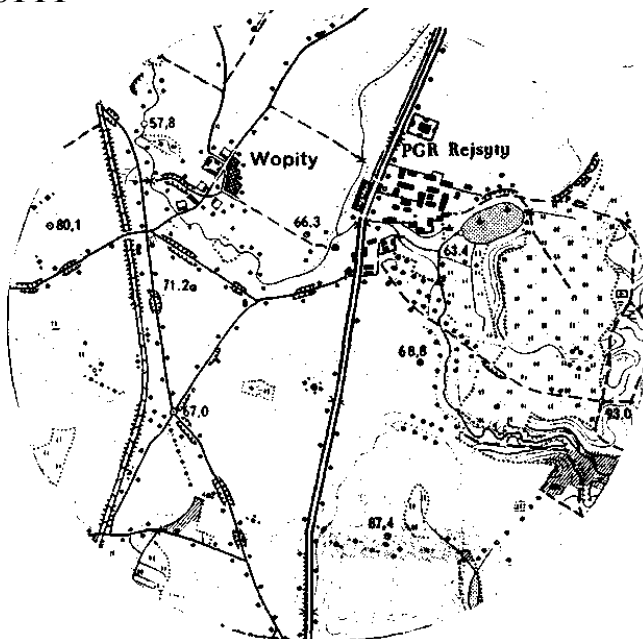
Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Budynek XVIII – wiecznego pałacu wraz z parkiem - nr rej. A-3058

Budynek dworu z 1848 r. wraz z parkiem – nr rej. A-3057

(...)

WIEŚ REJSYTY

Strefy ochronne

Strefa chronionego krajobrazu „K”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Obiekty wpisane do rejestru zabytków

Budynek dworu - nr rej. A-3077

(..)

WIEŚ RYCHLIKI

Strefy ochronne

Strefa ochrony ekspozycji „E”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Obiekty wpisane do rejestru zabytków

Chałupa 062 – nr rej. A-826

Chałupa 029 – nr rej. A-825

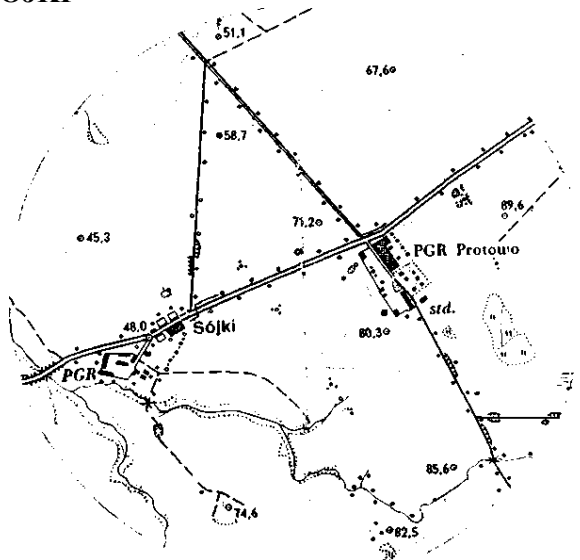
Budynek gospodarczy przy chałupie nr 49 - nr rej. A-818

Chałupa 049 nr rej. A-821

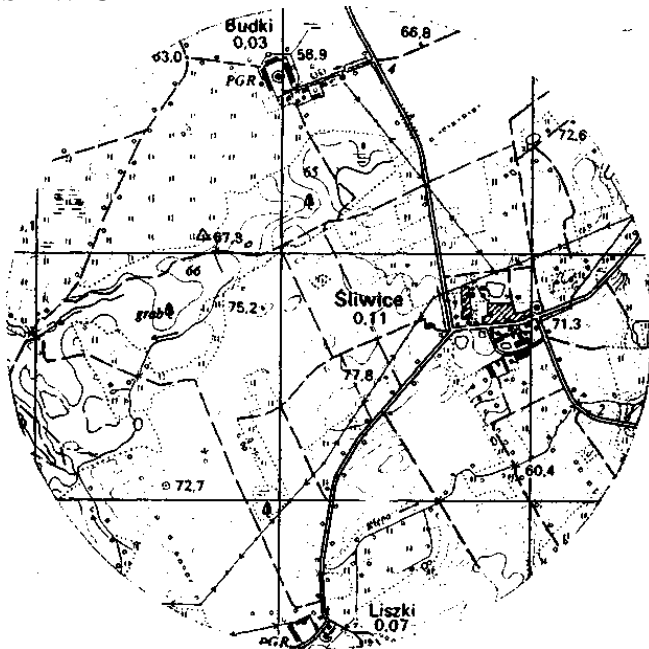
Kościół pw. Niepokalanego Serca NMP – nr rej. A-2954

(..)

WIEŚ SÓJKI

WIEŚ ŚLIWICA

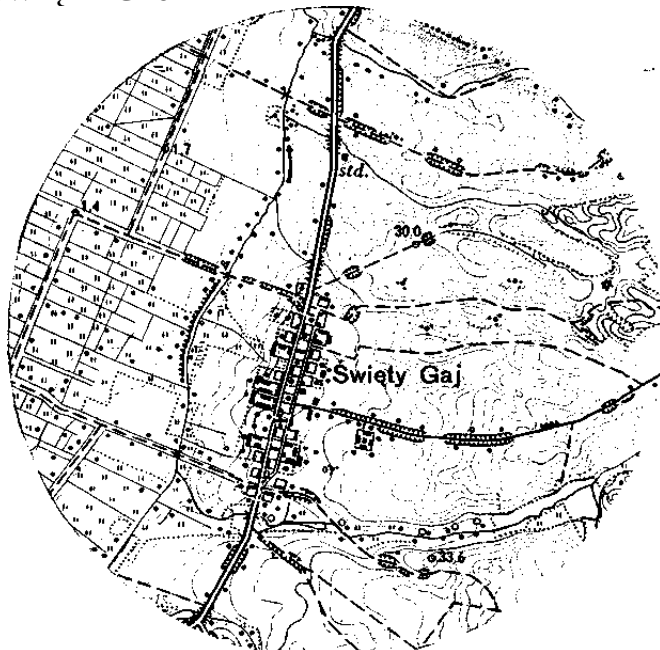
Strefy ochronne

Strefa ochrony ekspozycji „E”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

(..)

WIEŚ ŚWIĘTY GAJ

Strefy ochronne

Strefa ochrony konserwatorskiej „A”

Strefa chronionego krajobrazu „K”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Rezerwat kulturowy

Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Kościół pw. św. Antoniego wraz z cmentarzem – nr rej. A-824

(..)

WIEŚ TOPOLNO WIELKIE

Strefy ochronne

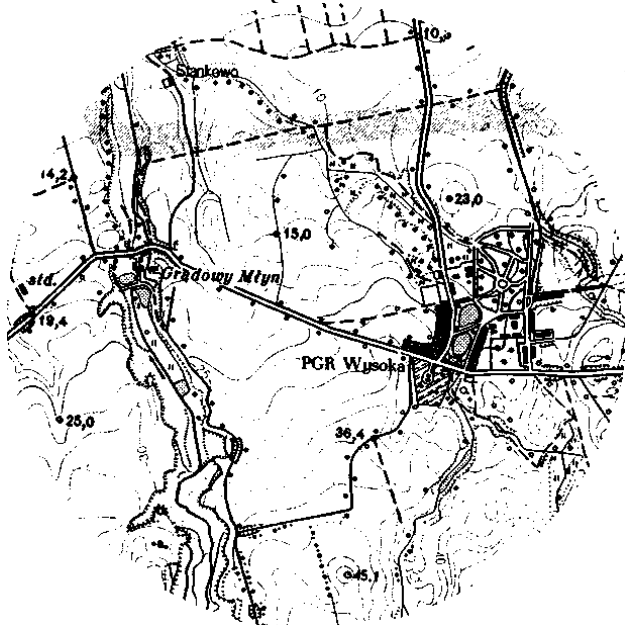
Strefa chronionego krajobrazu „K”

Obiekt wpisany do rejestru zabytków

Pałac wraz z parkiem – nr rej. A-3066

(..)

WIEŚ WYSOKA WIEŚ GRĄDOWY MŁYN

Strefy ochronne

Strefa chronionego krajobrazu „K”

Strefa ochrony archeologicznej „OW”

Obiekty wpisane do rejestru zabytków we wsi Wysoka

Zespół rezydencjalny z folwarkiem – nr rej. A-4174

Obiekty wpisane do rejestru zabytków we wsi Gradowy Młyn

Zespół młyński / młyn, grobla z upustami i kanałami, staw z kanałem, dwa budynki mieszkalne, dwa mosty, zadrzewiony obszar / - nr rej. A-3076

(..)”

VI. Cele programu w świetle Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa, iż opracowanie programu opieki nad zabytkami ma na celu:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania przestrzennego kraju;
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanów ich zachowania,
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

VII. Ogólna charakterystyka zasobów:

1. Zarys historii Gminy Rychliki:

Znalezione na tym obszarze najstarsze ślady działalności ludzi pochodzą z przełomu IX i VIII tysiąclecia p.n.e. (k. paleolitu). Odkryto tu również ślady ludzi z okresu mezolitycznego.

Odkryto również siekierki, motyki kamienne, gładzone narzędzia krzemienne i kamienne z młodszej epoki kamienia- neolitu. W epoce wczesnego brązu powstał kurhan w okolicy Buczyńca.

W V i VI w. n. e. przybyli na te tereny i siłą zajęli ziemię Prabałtowie. Jeszcze wcześniej zaczęli napływać Gepidowie lud skandynawski, a później plemiona germańskie. Walczyły one wówczas z potężnym już państwem Polan. Prusowie postanowili dokonać chrystianizacji tych ziem. Konrad Mazowiecki, przy współpracy Henryka Brodatego oraz biskupa płockiego W 1233 roku Krzyżacy rozpoczęli podbój tych ziem, a następnie ich kolonizację. Zima 1234/1235 roku odbyła się w okolicach rzeki Dzierzgoń na terenie obecnej gminy Rychliki, wielka bitwa. Dzięki doświadczeniu Świętopełka zadano wielki cios zakonowi, ok. 5000 zabitych.

W 1243 roku Krzyżacy podzielili diecezję pruską na cztery mniejsze diecezje. W 1271 roku doszło do drugiej bitwy w tym regionie, Krzyżacy zwyciężyli. Następnie zaczęli organizowanie zdobytego terytorium: zakładali stawy rybne, budowali zamki, szpitale, młyny. Zajmowali się hodowlą koni., z Niemiec ściągali

osadników. Oberland w XIII w. został podzielony na dwie komturie: elbląską i dzierzgońską. Dzieliły się one na : komornictwa, leśnictwa i urzędy rybackie.

„Obszar dzisiejszej gminy Rychliki w większości należał wówczas do komornictwa kiersyckiego (*Das Kammeramt Kirsiten*) i komturii dzierzgońskiej (*Der Komturei Christburg*). Komornictwo kiersyckie było jednym z sześciu wchodzących w jej skład. Przez Rychliki przebiegała granica polityczna między komturią dzierzgońską i elbląską. Fakt ten jest potwierdzony między innymi w dokumencie lokacyjnym dla Rychlik z 1310 roku. Dzisiejsza Barzyna należała już do komornictwa w Pasłęku.(..) Lokowano między innymi: Kwietniewo (1299), Rychliki (1310), wieś Wysoka (1321) i Święty Gaj (1324). Pod koniec XIV wieku i w przeciągu XV wieku powstał cały szereg wsi czynszowych - Powodowo (około 1398 roku na 31 i pół łana), Jankowo (około 1399 roku na 20 łanach), Protowo (około 1410 / 1411 roku na 14 łanach). Zarówno Protowo, jak i Jankowo oraz Powodowo powstały z pruskich dóbr lennych. Duże znaczenie lokalne miało przekazanie przez Zakon w 1315 roku Rychlik i Buczyńca wraz z okolicznym lasem Szpitalowi Świętego Ducha w Elblągu. (..)Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że przemarsz wojsk polskich spod Grunwaldu w kierunku Malborka odbywał się częściowo przez południowe tereny gminy Rychliki. W Sambrodzie król Władysław Jagiełło przyjął 22 czerwca 1410 roku hołd przedstawicieli władz Elbląga, przestraszonych klęską Zakonu. Podczas następnego pobytu wojsk króla Jagiełły w tych okolicach we wrześniu 1414 roku, zniszczono w poważnym stopniu Dzierzgoń.(..) Wojny z Polską i porażki Zakonu powodowały, że ciągle zwiększano podatki i inne obciążenia, powodujące opór stanów i rycerstwa. W tym celu założono w 1440 roku mający antykrzyżacki charakter Związek Pruski i zwrócono się o pomoc do króla polskiego. W następstwie inkorporacji Prus do Polski wybuchła wojna z Zakonem zwana trzynastoletnią (1454 - 1466). Elbląg również wypowiedział posłuszeństwo Zakonowi, a jeszcze w trakcie wojny dobra szpitalne w Rychlikach i Buczyńcu na podstawie tak zwanego Wielkiego Przywileju przypadły w 1457 roku radzie miasta Elbląga i jak się okazało, tak miało być aż do 1945 roku. W wyniku drugiego pokoju toruńskiego z 1466 roku zachodnia część państwa krzyżackiego wraz z Elblągiem poddana została bezpośredniemu zwierzchnictwu Korony i nieco później nazwana została Prusami Królewskimi. Jednocześnie prawie cały obszar obecnej gminy Rychliki znalazł się na terenie tak zwanych Prus Książęcych. Krzyżacy nie chcieli zwrócić tych posiadłości Elblągowi, co doprowadziło do konfliktu. (..) Obszar gminy znacznie ucierpiał w czasie tak zwanej „wojny rycerskiej” w 1520 roku.(..) W ciągu XV i XVI wieku celem podreperowania pogarszającej się kondycji finansowej, Zakon prowadził politykę nadań lennych dla bogatych niemieckich rodów rycerskich, które osiedlały się na stałe w Prusach. (..)Po sekularyzacji Prus Krzyżackich w 1525 roku w wyniku reformy administracyjnej zlikwidowano komturie, a w ich miejsce wprowadzono trzy wielkie okręgi: Sambię, Natangię i Prusy Górne (*Oberland*). Każdy okręg dzielił się na starostwa, te zaś na wójtostwa (*Vogteien* lub *Pflegen*) i gminy parafialne. (..)Obszar gminy Rychliki podporządkowany był pod starostwo w Przezmarku (*Preußisch - Mark*). Najniższy szczebel podziału organizacyjnego zajmowały związki gmin wyznaniowych kościoła luterńskiego. Na omawianym obszarze występowały zasadniczo trzy parafie: Rychliki, Kwietniewo z filią w Świętym Gaju i Jelonki. (..)W czasie wojen polsko - szwedzkich toczonych w XVII wieku tereny dzisiejszej gminy Rychlik zostały spustoszone i zniszczone, a choroby i zarazy spowodowały znaczne wyludnienie większości terenów *Oberlandu*. (..)

Niedaleko stąd rozegrała się jedna z większych bitew tak zwanej pierwszej wojny polsko - szwedzkiej (1626 - 1635). Pod Trzcianą (*Königsfeld*), Straszewem (*Dietrichsdorf*) i Pułkowicami (*Pulkoiten*) w okolicy Sztumu - hetman Stanisław Koniecpolski pokonał 26 czerwca 1629 roku wojska szwedzkie pod dowództwem króla Gustawa II Adolfa i generała Jana J. Arnheima.(..) Prawie dwadzieścia lat później obszar gminy został ponownie zajęty przez Szwedów. Walki polsko - szwedzkie toczono głównie na Pomorzu i w Prusach, przyniosły nową falę zniszczeń, grabieży i chorób. Tym razem wytrawnymi rabusiami, zwłaszcza dzieł sztuki, okazali się Szwedzi.(..) Pokój w Oliwie formalnie usankcjonował niezależność Prus Książęcych od Polski, ale Elbląg pozostawał jeszcze do 1772 roku pod zwierzchnictwem Polski i dopiero wtedy przestały funkcjonować granice między miastem, a jego posiadłościami w parafii rychlickiej, leżącej na terenie Prus Książęcych. Po burzliwym okresie wojen, w drugiej połowie XVII wieku nastąpił okres względnego spokoju, który trwał około 100 lat. Dopiero wybuch wojny siedmioletniej (1756 - 1763) zmienił sytuację. Prusy Fryderyka II Wielkiego (1740 - 1786) sprzymierzone z Anglią wystąpiły przeciw Austrii, Francji i Rosji. W połowie stycznia 1758 roku wojska rosyjskie wkroczyły do Prus Wschodnich, a w lutym tego roku został zajęty Pasłęk. Carya Elżbieta ogłosiła, że Prusy są prowincją Rosji - Nową Rosją. (..)W 1703 roku Fryderyk I (1657 - 1713), który koronował się w 1701 roku na króla Prus, tytułem rekompensaty za nie wypłacony przez Polskę dług pieniężny, zajął w zastaw posiadłości ziemskie Elbląga, w tym Rychliki i Buczyniec. Był to dotkliwy cios dla miasta, które utraciło około 50% swych rocznych dochodów. Po pewnym czasie władze miejskie Elbląga wystąpiły o rewindykację swoich dóbr. Proces ten trwał ponad sto lat i dopiero w 1836 roku miasto odzyskało swe posiadłości, ku zadowoleniu mieszkańców tychże. (..)W okresie panowania Fryderyka Wilhelma I (1688 - 1740), założono około 15.000 szkół powszechnych, z reguły w każdej większej miejscowości. Z dużym prawdopodobieństwem należy zakładać, iż takie szkoły powstały także w rychlickiej parafii, w Jelonkach, w Kwietniewie, a około 1786 roku w Buczyńcu.

W 1732 roku król Fryderyk Wilhelm osiedlił na spustoszonych terenach Prus około 15.000 wygnanych ze swej ojczyzny mieszkańców Salzburga.(..) W 1752 roku w wyniku reform przeprowadzonych przez Fryderyka II zwanego Wielkim (1712 - 1786) całe Prusy podzielono na 10 dużych okręgów, które dzieliły się na powiaty. Jednym z okręgów był *Oberland*, w którym ustanowiono trzy powiaty: morąski, kwidzyński i nidzicki. Obszar Rychlik znalazł się w powiecie morąskim.

Od 1762 roku do okresu wojen napoleońskich całe Prusy Wschodnie nie zetknęły się bezpośrednio z działaniami wojennymi. Po bitwie pod Iławą (7 - 8 lutego 1807 roku), a następnie konwencji z 12 lipca 1807 roku podpisanej w Królewcu, *Oberland* znalazł się pod władzą wojsk francuskich do czasu spłacenia wysokiej kontrybucji przez Prusy (..)Edyktem z 9 października 1807 roku (tak zwany *Oktoberedikt*) wolność uzyskali chłopci w dobrach prywatnych. Zniesione zostało dziedziczne poddaństwo chłopów, zezwolono na swobodę poruszania się, wybór zawodu i dysponowanie ziemią. W myśl edyktu królewskiego z 14 września 1811 roku także chłopci gospodarujący na gruntach niedziedzicznych zostali uwolnieni od poddaństwa i pańszczyzny i mogli stać się właścicielami, pod warunkiem przekazania szlachcie tytułem odszkodowania 1/3 do 1/2 posiadanej ziemi. Reforma Steina i Hardenberga, a następnie kolejne jej uzupełnienia do 1816 roku, stały się podstawą „pruskiej drogi” do kapitalizmu na wsi. (..)Uwłaszczenie chłopów spowodowało konieczność weryfikacji i nowego rozgraniczenia (komasacji) gruntów - tak zwanej separacji (niem. Separation), w prawie

każdej wsi. Urzędowe rozgraniczenie gruntów w Rychlikach weszło w życie z dniem 1 września 1837 roku. Ziemię należącą do wsi i liczącą 80 łanów chełmińskich¹, podzielono pośród 19 gospodarzy, z których każdy otrzymał po 4 łany. Także 4 łany przypadło miejscowemu proboszczowi. Podobna sytuacja miała miejsce w Kwietniewie, Buczyńcu (1835) i częściowo w Jelonkach, to jest we wsiach czynszowych, które nie stanowiły dóbr szlacheckich. Każdy chłop otrzymał ponadto kawałek lasu (..)W 1816 roku większość miejscowości gminy Rychliki przeszła z rejencji zachodniopruskiej pod władzę administracyjną rejencji w Królewcu i do prowincji wschodniopruskiej. Wtedy do gminy należał Buczyniec, Stare i Nowe Kusy (to jest dobra szpitalne), Wysoka, Gołutowo i Topolno. (..)Od 1 lutego 1818 roku gminę włączono do nowoutworzonego powiatu pasłęckiego, wydzielonego z morąskiego. Jednostką nadrzędną dla powiatu, na którego czele stał starosta powiatowy (*Landrat*), była rejencja wchodząca w skład prowincji.

Zrealizowane reformy były początkiem tak zwanej „pruskiej drogi do kapitalizmu” w gospodarce rolnej. W ich konsekwencji powstały wielkoobszarowe gospodarstwa chłopskie, posiadające grunty w jednym kawałku (..)Od 1851 roku w ówczesnym powiecie pasłęckim powołano 144 obwody gminne (*Gemeindebezirke*), między innymi w Rychlikach (..)W 1872 roku w sześciu prowincjach wschodnich Królestwa Pruskiego w wyniku reformy powiatowej utworzono tak zwane urzędy obwodowe (*Amtsbezirke*), które z niewielkimi zmianami utrzymały się do 1945 roku. Były one pośrednim ogniwem samorządowym między powiatem, a gminami ziemskimi (*Landgemeinde*) i obwodami majątkowymi (*Gutsbezirke*).(..)

Niewątpliwie duże znaczenie dla rozwoju gminy miała budowa w latach 1844 - 1860 Kanału Oberlandzkiego, zwanego dzisiaj Elbląskim. Budowniczym kanału był rodowity Niemiec z Królewca - inżynier Georg Jakub Steenke (1801 - 1884). Przy budowie, jak również po jej zakończeniu, znalazło zatrudnienie wielu okolicznych chłopów. W 1903 roku w Buczyńcu wybudowano budynek dla dwóch rodzin robotników kanałowych. W początkowym okresie swego istnienia, to jest do czasu uruchomienia linii kolejowych w okolicy, kanał zaktywizował nieco okoliczną gospodarkę. Splawiano tu między innymi drewno, płody rolne itp. W Jelonkach wybudowano w drugiej połowie XIX wieku cukrownię, która miała swój plac przeładunkowy nad brzegiem kanału². Służył także jako wygodna droga komunikacyjna do pobliskiego Elbląga i w kierunku Ostródy. Obecnie pomiędzy Mostem Drulickim, a końcem pochylni w Buczyńcu kanał tworzy wschodnią granicę gminy z gminą Pasłęk i przebiega przez Lasy Szpitalne – Buczyniec).). Lata 1871 - 1914 stanowiły szybki okres rozwoju wsi dawnej gminy Rychliki, będący między innymi wynikiem kontrybucji jakie Niemcy uzyskały od Francji. Reparacje wojenne pozwoliły Prusom Wschodnim rozwinąć się gospodarczo i podnieść stopę życiową mieszkańców. Na omawianym obszarze gminy rozwinęło się rzemiosło i handel, powstało kilka młeczarni, towarzystw melioracyjnych, hodowlanych, gospodarczych itp. Z dniem 1 września 1893 roku uruchomiono linię kolejową Elbląg - Stare Dolno - Kwietniewo - Myślice - Zalewo - Miłomłyn - Ostróda – Olsztynek. (..)Pierwsza wojna światowa, lata powojenne, narastający kryzys i inflacja, zahamowały rozwój gospodarki wschodniopruskiej, w tym także i rolnictwa. (..) Z dniem 1 października 1928 roku włączono wszystkie obwody majątkowe (*Gutsbezirke*), powstałe po 1835 roku do gmin ziemskich (*Landgemeinde*),

¹ Jeden łan chełmiński miał około 16,8 ha.

² Cukrownia w Jelonkach splajtowała w 1884 roku.

stanowiących podstawowy szczebel władzy samorządowej. Tak więc przykładowo obwody majątkowe w Dziśnitach, Gołutowie i Liścu przyłączono do powstałej gminy Gołutowo. (...)Po wprowadzeniu z dniem 30 stycznia 1935 roku powszechnie obowiązującego ustawodawstwa narodowosocjalistycznego, zaczęła obowiązywać nowa ordynacja gminna (*Deutsche Gemeindeordnung* - DGO). Dla każdej gminy liczącej poniżej 1.000 mieszkańców ustanowiono *Kreisleitera* z hitlerowskiej NSDAP. (...)Tylko przez krótki okres gospodarka niemiecka zanotowała istotny wzrost, a już w 1929 roku zaczął się wielki kryzys mający charakter światowy. Nastroje niezadowolenia wśród biedoty i bezrobotnych, pod hasłami rewizji traktatu wersalskiego (*Los von Versailles!*) skrzętnie wykorzystywała partia hitlerowska i w stosunkowo krótkim czasie przejęła władzę, kończąc rządy tak zwanej Republiki Weimarskiej (1919 - 1933). (...) W gminie Rychliki, Kwietniewo i Jelonki nacjonałiści spod znaku NSDAP notowali znaczny posłuch i uznanie. Dość powiedzieć, że z dniem 1 lipca 1935 roku zlikwidowano całkowicie bezrobocie w powiecie pasłęckim. Wielu bezrobotnych gromadzono w remizach strażackich, a następnie zatrudniano przy pracach interwencyjnych. W ten sposób oczyszczono i umocniono faszyną stawy wiejskie w Kwietniewie, Rychlikach oraz brzegi Kanału Elbląskiego i wyasfaltowano niektóre odcinki dróg. W 1938 roku ukończono drogę asfaltową z Zielonego Grądu przez Kalsk, Rychliki do Myślic (...)Pod auspicjami NSDAP wykupiono w 1934 roku grunt od właściciela majątku w Barzynie - Gerda von d. Groebena i wybudowano „osiedle starych bojowników” (*Alte Kämpfer Siedlung*), zwane obecnie „Domkami”. (...)W sierpniu 1939 roku wielu mężczyzn z Rychlik i okolic otrzymało wezwania na ćwiczenia wojskowe na czas nieokreślony. W dniu 21 sierpnia 1939 roku przez wieś w kierunku Myślic i Zalewa przeciągnęła pierwsza, długa kolumna wojsk Wehrmachtu. Większość powołanych z powiatu pasłęckiego do wojska przydzielono do 228 Dywizji Piechoty Wehrmachtu, zwanej nie bez kozery „*Oberlandzka*”. W dniu 1 września 1939 roku dywizja przekroczyła granicę polską koło Kisielic, kierując się w stronę Grudziądza. W okresie wojny Prusy Wschodnie ponownie połączyły się z Rzeszą Niemiecką. W kampanii przeciwko Polsce poległo dwóch mieszkańców Rychlik, tyleż samo w kampanii francuskiej. Agresja na Rosję Sowiecką i klęska pod Stalingradem stała się punktem zwrotnym wojny. Coraz większe potrzeby wojenne spowodowały, że do prac w przemyśle i rolnictwie zaczęto na szeroką skalę sprowadzać robotników przymusowych z okupowanych krajów. Na terenie gminy byli zatrudniani Polacy, zarówno w pojedynczych gospodarstwach chłopskich jak i w majątkach szlacheckich, również Francuzi, Serbowie i jeńcy rosyjscy. Ci ostatni traktowani byli najgorzej. Większość remiz strażackich we wsiach wykorzystywano jako prowizoryczne areszty.(...) punktem zwrotnym wojny. Coraz większe potrzeby wojenne spowodowały, że do prac w przemyśle i rolnictwie zaczęto na szeroką skalę sprowadzać robotników przymusowych z okupowanych krajów. Na terenie gminy byli zatrudniani Polacy, zarówno w pojedynczych gospodarstwach chłopskich jak i w majątkach szlacheckich, również Francuzi, Serbowie i jeńcy rosyjscy. Ci ostatni traktowani byli najgorzej. Większość remiz strażackich we wsiach wykorzystywano jako prowizoryczne areszty.(...) Zgodnie z rozkazem gauleitera Prus Wschodnich Ericha Kocha, także w Rychlikach sformowano naprędce i szcątkowo uzbrojono tak zwany Rychlicki Batalion Volkssturmu (*Volkssturmbataillons Reichenbach*). W jego skład wchodziłi mężczyźni w wieku od 16 do 60 lat z Kwietniewa, Starego Dolna, Rychlik i Jelonek. Każda wieś wystawiła po jednej kompanii - w sumie 400 osób. Na czele batalionu stanął leśniczy z Rychlik - Alfred Rößler, uczestnik pierwszej wojny światowej i kampanii 1939 roku przeciwko Polsce. W czasie pierwszego ataku szpicy pancernej Armii

Czerwonej w okolicy Słobit, batalion został rozproszony, a Rößler zaginął w niewyjaśnionych okolicznościach. (..) Ewakuacja mieszkańców Rychlik, Kwietniewa, Rejsyt i Barzyny rozpoczęła się w nocy z soboty na niedzielę 20 / 21 stycznia 1945 roku. Kolumna uciekinierów skierowała się przez Wysoką, Jegłownik w kierunku mostu na Wiśle w Czarlinie. W okolicy Słupska wozy uciekinierów zostały częściowo rozjechane przez sowieckie czołgi, a około 50 osób wróciło z powrotem do Rychlik. Reszta, po 60 dniach pochodu, dotarła w okolice Hannoveru w Dolnej Saksonii.

Ze wszystkich wsi obecnej gminy, najbardziej poszkodowane zostały Rychliki, gdzie Rosjanie już po ich zajęciu spalili 19 zabudowań, w tym między innymi mleczarnię, aptekę, masarnię, dwa sklepy, gospodę, budynek służbowy poczty, leśniczówkę w Buczyńcu i Rychlikach i inne. Mniejsze straty notowano w Jelonkach - cukrownia i zabudowania gospodarze Weißgräbera oraz w Świętym Gaju - nowa szkoła wybudowana w 1938 roku Niepowetowaną stratą było wysadzenie przez oddział Wehrmachtu pałacu w Wysokiej i spalenie dworu w Śliwicy przez Sowietów. (..) Pierwsze zręby administracji polskiej zaczęto tworzyć w drugiej połowie 1945 roku i na początku 1946 roku W niektórych przypadkach (Święty Gaj, Kwietniewo, Śliwice) sowieckie władze wojskowe jako tak zwanych komendantów wsi osadzały Polaków służących w Armii Czerwonej. W wyniku „Akcji Wisła” w latach 1947 - 1948 na teren gminy napłynęli mieszkańcy Polski południowo - wschodniej narodowości ukraińskiej i tym samym zostało zakończone osadnictwo powojenne na tym obszarze. Dla pionierów przybyłych do Rychlik, symbolem nowego życia było uruchomienie z dniem 1 września 1946 roku szkoły (..) W podziale administracyjnym po 1945 roku powiat pasłęcki liczył 8 gmin: Dobry, Jelonki, Marianka, Młynary, Rogajny, Rychliki, Wilczęta i Zielonka Pasłęcka. W 1955 roku dokonano nowego podziału administracyjnego tworząc 23 gromady i jedno miasto. Rychliki i Jelonki były siedzibami Gromadzkich Rad Narodowych (GRN). W styczniu 1962 roku zlikwidowano słabe administracyjnie gromady, powiększając jednocześnie zakres działania i wzmacniając gromady większe.

Dokonano także korekty granic powiatu, w wyniku której przekazano dwie gromady do powiatu elbląskiego, to jest należące uprzednio do gminy Rychliki - Stankowo i do gminy Jelonki - Drużno

BIOGRAMY WSI

Barzyna (Wiese) - w zapisach źródłowych *Weszen, Wisen, Wylen, Wilen, Wiclen*. Według profesora J. Powierskiego nazwa osady wolnych Prusów pochodzi od staropruskiego „wessis” - sanie. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1310 roku i w 1374 roku, kiedy to komtur dzierzgoński Konrad Zöllner von Rotenstein nadał tu ziemię „trzem wiernym braciom Prusom”. Następnie dobra w Barzynie jako nadanie przeszły w ręce osadników niemieckich.

W latach 1560 - 1829 należały do rodu von Bodeck, który oprócz von Reibnitzów z Kiersyt, osiadł najdłużej na terenie dawnej gminy Rychliki. Bodeckowie pochodzili z Frankfurtu nad Menem, według innych źródeł - z Kassel. W XIX wieku spowinowaceni z rodem von Hülsen z Jarnołtowa, u których swego czasu przebywał jak nauczyciel domowy - Immanuel Kant. Ostatnim z rodu von Bodeck był w Barzynie Albrecht Heinrich Christoph, zmarły w 1829 roku. Po jego śmierci majątek przeszedł w ręce majora pruskiej Landwehry - Kazimierza von Hülsen'a, następnie Bernhardta barona von Sanden, wywodzącego się z rodu królewieckich patrycjuszy, ożenionego z jedną z córek Albrechta H. C. von Bodecka. W latach około 1868 - 1910 Barzyna była w posiadaniu Paula i Otto Frankenstein'ów, gospodarzących także w sąsiednich Dziśnitach. Prawdopodobnie przed pierwszą wojną światową majątek przeszedł w ręce rodzeństwa - Gerda i Marii von der Gröben, wywodzących się ze starej szlachty wschodniopruskiej, mającej swe liczne dobra, między innymi w Ponarach, Bałszycach, Klimach, Łabędniku, Ludwigowie, Nowej Wiosce koło Kwidzyna. (...)Popadający dzisiaj w nieuchronną ruinę pałac w Barzynie (po wojnie było tu między innymi przedszkole, mieszkania dla robotników byłych PGR, a ostatnio biuro) miał jeszcze kilka innych godnych uwagi - i konserwatorskiego zainteresowania, osobliwości. Dzięki autentycznej pasji i trosce pana Stanisława Ducha z Kwitajny uratowano i przeniesiono do tamtejszego pałacu Dönhoff'ów: dwa ozdobne piece kaflowe, w tym wykonany w 1933 roku w zakładzie ceramicznym Waltera Wendela Braniewie, z herbem von d. Gröben'ów na cokole; dwie żeliwne renesansowe płyty paleniskowe: „Judyta z głową Holoforesa” i „Salome z głową Świętego Jana”, pochodzące prawdopodobnie z drugiej połowy XVII wieku; żeliwną tablicę z herbami von Hülsen'ów i spowinowaconej z nimi rodziny von Wallenrodt, wykonaną prawdopodobnie na przełomie XVII i XVIII wieku, z napisem: „J. S. von Hülsen C. von Wallrode Churfr. Brandenb.Obrister zu Ros Obristin von Hülsen Anno 1696” (J. S. von Hülsen, C. von Wallerode pułkownik jazdy kurfirsta brandenburskiego, pułkownikowa von Hülsen, roku 1696). Szkoda, że nie przeniesiono barokowego portalu z uszakami, mającego we fryzie napis: Johanna Florentina von Bodeck, Bonaventura Dominicius von Bodeck Anno 1724” oraz herb von Bodeck'ów po obu stronach. Dzisiaj został już częściowo zniszczony, podobnie jak pałac wystawiony przez gminę Rychliki do sprzedaży. Przed 1945 roku dobra liczyły 850 ha, 100 ha lasu, 110 koni, 80 krów, 60 świń i ponad 500 owies szlachetnej odmiany „Merinos”. Po wojnie było państwowe gospodarstwo rolne, a obecnie w gestii Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa

Buczyniec (Buchwalde) - nazwa osady pochodzi od rzeczownika „Buche” - buk, to jest z okresu, kiedy buk zajmował większość drzewostanu, a wieś usytuowana jest właśnie na byłej polanie leśnej. Pośrednio

pierwszy raz wzmiankowana w dokumencie z 16 września 1344 roku dotyczącym darowizny na rzecz elbląskiego Szpitala Świętego Ducha (*46 jugera in nemore Buchwalt bei dem Dorfe Reichenbach*). Również w opisie granic dóbr lennych w Dziśnitach z 1369 roku wspomina się o wspólnych punktach granicznych dotyczących Rychlik, Dziśnit, Lepna i Buczyńca. Od 1315 roku Szpital Świętego Ducha otrzymał w dotacji od Zakonu Rychliki, a od 1344 roku uposażenie to powiększono o dalszych 46 morg „in nemore Buchwalt circa villam Reichenbach, czyli o Buczyniec. Właściwie pierwsza bezpośrednia wzmianka o wsi pochodzi z roku 1619, w rocznych zestawieniach kasowych elbląskiego szpitala. Według relacji przełożonego tego szpitala z 1660 roku (a więc po pokoju oliwskim kończącym kolejną wojnę polsko - szwedzką) jest tu 7 chłopów, z których 3 ma spalone zabudowania, a 4 dalsze gospodarstwa są spustoszone. Oprócz chłopskich budynków gospodarskich, jest tu również grunt z karczmą. (...)Budowa Kanału Elbląskiego w latach 1844 - 1860 miała istotne znaczenie dla wsi, mimo pewnego oddalenia od obiektów pochylni. Powstał tu duży plac wyładunkowy i przystań, zbudowano mieszkania dla dwóch rodzin robotników kanałowych, zaczęła rozwijać się turystyka. Pochylnia stała się szybko ulubionym miejsce wycieczek mieszkańców okolic, włącznie z Elblągiem i Pasłękiem. W tym celu zsynchronizowano nawet rozkład jazdy pociągów i statków (w sezonie). 28 kwietnia 1934 roku z udziałem nadburmistrza Elbląga - Johannesesa O. H. Woelk'a, władze miejskie oddały do użytku schronisko młodzieżowe i noclegownię dla żeglarzy (*Jugendherberge und Übernachtungsstaette für Bootswanderer*). Z uwagi na potrzeby ruchu turystycznego obiekt przekazano w prywatne ręce i w ten sposób powstała tu gospoda (*Gästeheim*), kierowana przez małżeństwo Emila i Gretę Steffen. W dniu 7 lipca 1935 roku pochylnię w Buczyńcu wizytował podczas swej podróży do Prus Wschodnich przywódca chłopów Rzeszy (*Reichsbauernführer*) - Walter Darré.

Budki (Bodeck) - folwark majątku w Barzynie, założony jako owczarnia w 1862 roku z powierzchnią uprawną liczącą 1.100 pruskich morg i 100 lasu. Jego nazwa wywodzi się od nazwiska długoletnich właścicieli Barzyny - rodu von Bodeck.

Dymnik (Stein) - według G. Gerulisa, pierwotna nazwa tego majątku *Dymsteyne, Dymsteynen, Dimsteyn* - składa się z litewskiego *dimstis* - dwór, dobra i suffiksa *-ein*. Wieś lokowana 1 sierpnia 1285 roku przez Konrada von Tierberga, mistrza krajowego zakonu, który w Dzierzgoniu zapisał 5 Sudawom Muntigin Tholeike, Schare i Prodwele „*Pole Dymsteynes*”, wolne od dziesięciny. Zachodnią granicę tego nadania tworzyła Brzeźnica. W 1531 roku książę Albrecht nadał dobra jako lenno Oswaldowi Buchsowi. Jeszcze w drugiej połowie XVI wieku wyróżniany był Mały Dymnik (*Klein - Dymsteyn*), jako położony po lewej strony drogi prowadzącej do Rychlik, prawdopodobnie w miejscu dzisiejszego osiedla domków robotników rolnych byłych PGR (...)W okresie 1573 - 1650 pozostawały one we władaniu rodziny von Kleyß, a następnie do 1707 roku - Boye od których przeszły w ręce proboszcza z Kwietniewa - Christiana Wilcoviusa. Tenże w 1729 roku sprzedał je Gottfriedowi Plehn - urzędnikowi królewskiemu z Przezmarka. Dokument sprzedaży podpisała też jego żona Anna - Maria Plehn z domu Horn, później założycielka fideikomisu w Dymniku. Zresztą jak się w przyszłości okazało, dobra pozostawały przez dłuższy okres w rękach tej samej rodziny i kilkakrotnie skutecznie zarządzane były przez „płec słabą”. (...) Georg Ludwig Neumann (zmarły w 1789 roku), burmistrz

Zalewa, z zawodu radca sądowy. Złożył urząd i gospodarząc w iście wzorowy sposób, szybko wydzwignął dobra w Dymniku. Dbał także o siedem rodzin swych robotników, przeznaczając dla każdej nich małe działki ogrodnicze. W lasku przyległym do majątku stworzył w roku 1786 park angielski, w którym znajdowało się dziewięć scen, wyobrażających w sposób alegoryczno - fantastyczny życie człowieka. W XIX wieku Dymnik należał do szlachty von Keltsch i spowinowaconego z nimi rodu von Arnim. W 1922 roku wymieniana jest tu Małgorzata, a w 1932 roku Helena i Estera von Arnim, jako użytkujące majątek. Właścicielem był Helmuth von Graevenitz z Wiednia, a dobra liczyły 360 ha i specjalizowano się w hodowli bydła i owiec.

Dziśnity (Dosnitten) - w dokumentach źródłowych *Disniten, Disnyten, Dysniten, Dysnithe* i *Desnyten*. Jest forma odosobowa, do której dodano końcówkę „itten”.

Wieś lokowana w 1369 roku przez Wielkiego Mistrza Zakonu Krzyżackiego Winrycha von Kniprode, który przekazał braciom - Prusom - Clause i Cunke „das Gut zu Disniten”, zwalniając ich od dziesięciny i szarwarku. Dobra przez dłuższy czas pozostawały w rękach Prusów, a w pierwszej połowie XVI wieku (około roku 1540) znalazły się w rękach rodu von Diebes, mających oprócz tego leżące obok Barty (*Reichbarhen*) i sąsiednie Piotrowo. W 1650 roku był tu właściciel Dymnika - Oswald Kleiß. Od 1727 roku dobra były w posiadaniu von Bedeck'ów, właścicieli pobliskiej Barzyny, którzy wymieniani są tu jeszcze w 1785 roku. (..) Prawdopodobnie w pierwszej połowie XIX wieku osiedlili się tu Finckensteinowie (linia baronowska), gdyż wymienia się tu Christoph'a Albrechta barona von Finckensteina – „pana na Dziśnitach”. Baronem był także niejaki von Reßtorff, sędzia pokoju w urzędzie obwodowym w Rychlikach (z siedzibą w Gołutowie), właściciel Dziśnit i folwarku w Bartach w latach około 1865 - 1889.

Ok. początku tego wieku dobra w Dziśnitach znalazły się w rękach rodziny Franckenstein - początkowo Paula, później Karla i Ludwiga. Ostatni z tej rodziny - Walter, został zastrzelony 3 marca 1945 roku przez żołnierzy sowieckich. (..)

Gołutowo (Günthersdorf) - pruska osada wzmiankowana po raz pierwszy w 1347 roku, a w zapisie lokacyjnym z 18 czerwca 1364 roku Wielki Mistrz Winrych von Kniprode przekazał w lenno 6 łanów „Ginterowi i jego prawnym spadkobiercom” – „na polu Gołutowo” (*auf dem Felde Goltowit*). Tak więc niemiecka nazwa wsi ma pochodzenie odosobowe, a polska zaczerpnięta została prawdopodobnie z powyższego cytatu.

Między 1538 - 1540 w materiałach źródłowych dotyczących Gołutowa można znaleźć jedno polskie nazwisko. Niezmiernie mało jest informacji historycznych na temat tej wsi. Dopiero w 1785 według Goldbeck'a można dowiedzieć się, że jest tu dziesięć budynków, a wieś stanowi dobra królewskie i należy do urzędu domen w Starym Dolnie. W 1870 roku wymieniany jest tu niejaki Kemper - posiadacz ziemski. Na dzień 1 grudnia 1875 roku wraz z pobliskim Liścem liczy 35 mieszkańców. Z dniem 1 października 1929 roku Gołutowo zostało gminą ziemską (..)

Grądowy Młyn (Grundmühle) - w zapisie lokacyjnym dla Wysokiej z 1244 roku wymienia się dwa miejsca młyńskie, z który jedno dotyczy zapewne Grądowego Młyna (Modrzewka). Na przestrzeni dziejów

młyn ten odgrywał istotną rolę zarówno dla majątku w Wysokiej, jak również całej okolicy. Jeden z ostatnich właścicieli Wysokiej - G. Skirl w swej książce o kolonizacji obrzeży jeziora Druzno, zamieszcza kopię obrazu olejnego pochodzącego z 1733 roku autorstwa niejakiego Schaub'a z Berlina, przedstawiającego Grądowy Młyn, gdzie w dalszej perspektywie widać jezioro Druzno i pływające po nim żaglowce. Jest to chyba mała przesada, ale przed kolonizacją krzyżacką jezioro Druzno miało niewątpliwie większy zasięg. Przed 1945 rokiem w skład kompleksu młyńskiego wchodziła grobla z systemem upustów i kanałów wybudowanych w przeciągu XV - XIX wieku, w tym także staw młyński z kanałem przelewowym, budynek mieszkalny w konstrukcji ryglowej z początku XIX wieku (rozebrany w 1989 roku wbrew zaleceniom konserwatorskim przez byłego dyrektora PGR w Wysokiej) oraz tartak. W 1847 roku z powodu erupcji wody ze studni artezyjskiej rozebrano większą część zabudowań młyna. Wkrótce postawiono nowe obiekty i zabezpieczono je nową groblą.

Okolo roku 1920 młyn został zmodernizowany przez G. Skirla (..)

Jankowo (Jankendorf) - w dokumentach *Jonkendorf*, *Jonekendorf*. Pierwotnie wieś Prusów, nazwana tak później od imienia jednego z nich - Jonyke, który jako posiadacz tutejszych dóbr wzmiankowany był w zapisie lokacyjnym dla Kwietniewa z 1299 roku. Jeszcze w 1323 roku, przy opisie granic Krupina, wymieniani są „synowie Jonyke”, jako jego prawowici następcy w późniejszym *Jonkendorf*. Nie wiadomo dokładnie kiedy Jankowo zostało dobrami lennymi i czy pochodziły one z nadania Zakonu, czy też nabyte zostały w drodze kupna. Można sądzić, że w pierwszej połowie XVI wieku, w każdym bądź razie w 1626 roku właścicielem jest Ludwik Finck. Od tego czasu do połowy XIX wieku, czyli przez dwieście lat dobra w Jankowie znalazły się w posiadaniu rodu Finckensteinów. Ostatnim dziedzicem Jankowa był mjr von Kobylinski - Korbsdorf, który według informacji uzyskanych od Niemców pozostałych we wsi po 1945 roku, jest pochowany razem z córką na tutejszym cmentarzyku rodzinnym. Prowadzi doń piękna aleja z pomnikowymi lipami i szkoda, że miejsca pochówku (niejako już tradycyjnie) są zdewastowane. Kobylinscy z Jankowa byli prawdopodobnie potomkami starszlacheckiej rodziny polskiej osiadłej niegdyś w Ełku (Lyck) w Prusach Wschodnich.

Jelonki (Hirschfeld) - wieś na skraju Żuław i Oberlandu. Jej nazwa podawana jest niekiedy w przekazach źródłowych jako *Hyrsevelt*, R. Helwig wywodzi ją od rzeczownika „*Hirse*” - proso i *velt* jako Feld, czyli pole. Tym samym miała nawiązywać do pól uprawnych z prosem. W przebiegu dziejów nazwa będąca kompozytą (złożeniem), przybrała formę *Hirschfeld*, czyli dosłownie „Jelenie Pole”. Według profesora J. Powierskiego Jelonki były niemiecką osadą lokowaną na tak zwanym surowym korzeniu, na terenie lasu, którego dalszy ciąg był na obszarze dzisiejszej Zielonki Pasłęckiej.

Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z 1304 roku, kiedy to warmińska kapituła katedralna przekazała Jakubowi z Jelonek (*Jacob von Hirsefeld*) plac na prawie chełmińskim, pod budowę młyna położonego nad tutejszym potokiem, to jest obecną Jeloneką (Czerniczka). (..)W 1312 roku Wielki Mistrz Zakonu Krzyżackiego - Karol z Trewiru potwierdził urzędowo sprzedaż pobliskiej Marwicy proboszczowi z Jelonek, a w dokumencie lokacyjnym dla Wysokiej z 6 stycznia 1321 roku podpisuje się „*dominus Ebirhardus plebanus in Hyrsevelt*”. Mimo tych faktów należy przyjąć, że wieś była lokowana dłuższy czas przed 1304 roku Wskazują na to między

innymi liczne znaleziska archeologiczne, jak cmentarzysko staropruskie datowane na okres wpływów rzymskich (..) Pod koniec XIV i w ciągu XV wieku osiedlali się tu przybysze z Niemiec, z Nadrenii, Bawarii, a także z Holandii. Wprawdzie w 1540 roku odnotowano, że jest to niemiecka wieś czynszowa, to na początku XVI wieku osiedliła się tu rodzina rycerska Lewaldt (Lehwald), przybyła prawdopodobnie z Łużyc. Lewaldowie byli tu do połowy XVIII wieku (..)W czasie pierwszej wojny polsko - szwedzkiej (1626 - 1635) Jelonki zostały „ciężko doświadczone”, i to zarówno przez Polaków jak i Szwedów.(..) Niewątpliwe ożywienie gospodarcze wsi spowodowała budowa kanału Elbląskiego w latach 1848 - 1860. Wiele osób znalazło zatrudnienie, a w konsekwencji tej inwestycji powstało szereg obiektów towarzyszących, wykorzystujących powstały szlak wodny, przede wszystkim w kierunku Elbląga. Powstał między innymi plac przeładunkowy (*Ladeplatz*), przystań i gospoda (..)wybudowano w bezpośredniej bliskości kanału cukrownię, jako pierwszą tego typu w prowincji wschodniopruskiej. Niestety, mimo usilnych starań i dopłat ze strony państwa, cukrownia splajtowała kilka lat po jej uruchomieniu. Dzięki cukrowni Jelonki uzyskały w 1896 roku połączenie telefoniczne ze światem, poprzez centralę w Rychlikach. Część obiektów cukrowni została zniszczona w 1945 roku. Nieco dalej, obok wierzchołka pochylni funkcjonowała cegielnia. Na kolonii wsi w kierunku Druzna funkcjonował młyn - wiatrak Paula Schmeichela, a w centrum wsi mleczarnia Johanna Drehera (..)Prawdopodobnie po pierwszej wojnie światowej część wsi znalazła się w rękach rodziny Krieg - Emila i Waltera (..). Przed 1945 rokiem do gminy i parafii ewangelickiej w Jelonkach należały: Mała Marwica, Budki, Śliwice, Dłużyna, Druzno, Krasin, Sokółka, Stare i Nowe Kusy. Szkoły były w Nowych Kusach, Dłużynie, Śliwicy i Krasinie.(..) Jelonki zostały zdobyte w dniu 23 stycznia 1945 roku przez pododdział zwiadu pancernego 29 Korpusu generała K. Michajłowa. Już po zajęciu wsi spalono 15 budynków, między innymi gospodę Wilhelma Weissgräbera położoną naprzeciwko pomnika poległych w pierwszej wojnie światowej, dwór W. Kriega i zajazd F. Horst - przy moście nad brzegiem kanału.(..)

Kiersyty (Kerschitten) - w przekazach źródłowych *Kirsithen*, *Kyrssiten*, *Kirssithen*, *Kissitten*. Niemiecka nazwa wsi wywodzi się od staropruskiego rzeczownika „kerse”, co oznacza połów, łowienie ryb, natomiast końcówka „-iten” oznaczała w tym języku teren zalesiony. Ma więc związek z kiersyckim jeziorem i znajdującymi się opodal lasami, które niegdyś miały zapewne większą powierzchnię. (..)Na początku XV wieku osiadła w Kiersytach rodzina von Reibnitz, która otrzymała osadę z nadania Zakonu. Reibnitzowie byli tu nieprzerwanie przez prawie 500 lat, aż do 1945 roku (..)W 1922 roku jako właściciel majątku wymieniany jest Hans von Reibnitz, przebywający stale w Berlinie, a majątkiem zarządzali kolejno Gustaw Kunkel i Bruno Dauskardt.(..) Po 1945 roku w Kiersytach założono Państwowe Gospodarstwo Rybackie, gdyż tutejsze jezioro, systematycznie zarybiane przed wojną służyło między innymi okazałym szczupaków, węgorzy, linów, leszczy i innych ryb. W latach pięćdziesiątych kierownikiem gospodarstwa był były porucznik Armii Krajowej - *Kasjanowski*. Znawca ryb, niezrównany gawędziarz i gościnny człowiek. Nękany z powodu swej „niesłusznej opcji politycznej” i przynależności do AK przez pasłęcki Urząd Bezpieczeństwa, opuścił Kiersyty.(..)

Krupin (Krapen) - w przekazach historycznych *Craupin*, *Kraupin*, *Cravpyn*, *Craupeyn*. Jest to zapewne forma odosobowa od imienia Prusa - *Kraupen*, lub *kraupo* - zasiedlony. W dokumencie lokacyjnym dla

Kwietniewa z 1299 roku znajduje się opis granic dóbr komornika Alberta, które odpowiadają położeniu Krupina. Pierwszy zapis lokacyjny dla Krupina pochodzi z 1 maja 1323 (..) Drugi zapis lokacyjny pochodzi z 28 marca 1354 roku, w którym wielki szatny i komtur dzierzgoński Konrad von Bronnigshaym przekazuje w lenno „Lykuten i jego bratu Samilowi oraz ich dziedzicom”(..) W 1785 roku według Golbecka, Krupin jest wsią na prawie chełmińskim z 14 „dymami”. W 1897 roku gmina ziemska Krupin, licząca 102 wtedy mieszkańców, zostaje rozwiązana i podzielona na dwa osobne obwody majątkowe - Krupin I i Krupin II, które później nazwano: Krupin Górny i Krupin Dolny (*Ober - Krapen, Unter - Krapen*).

W 1903 roku właścicielem Krupina Górnego jest Franz Born, a Dolnego jego brat - Richard, następnie odpowiednio: Eduard Reß i Gustaw Braun. W 1932 roku w Krupinie Górnym właścicielem majątku jest Ludwig Lehrbaß, a po nim jego córka Dorota Hammer z domu Lehrbaß, a w Dolnym Paul Welski. Przed 1945 rokiem w obu częściach Krupina dziedziczką była Marta Braun z domu Scharlach

Kwietniewo (Königsblumenau) - w średniowiecznych księgach czynszowych, rachunkowych, zapisach lokacyjnych i innych - nazwa wsi podawana jest jako *Blumberch, Blumenberg, Blumenow* i *Blumenaw*, (niem. Blumen - kwiat). Około połowy XVIII wieku do rzeczownika Blumenau dodano przymiotnik *Koeniglich* lub *Koenigs* - wieś wchodziła bowiem w skład domen królewskich. Wprawdzie Kwietniewo zostało założone przez Krzyżaków, to wcześniej zapewne była tu osada pruska(..) Pod koniec drugiej połowy XVII wieku, w okresie względnego spokoju, Kwietniewo i sąsiedni Święty Gaj otrzymały wilkierz, zwany także ustawą wiejską. (..)Według Goldbecka w 1785 roku „tutejsza luterska parafia” miała 49 „dymów” i należał do niej także kościół w Świętym Gaju (filia). Z danych porównawczych dotyczących okolicznych wsi, można przyjąć, że kwietniewska parafia pod koniec pierwszej połowie XVI wieku znalazła się w rękach protestantów. Z recesu na roku 1834 roku wynika, że we wsi było 20 zabudowań należących do 16 bauerów. Była tu też placówka szkolna, siedziba organisty, kuźnia, a z 63 łanów przypisanych do wsi - 2 łany to łąki nad rzeką Dzierzgoń. (..) Po wprowadzeniu w 1874 roku urzędów obwodowych (*Amtsbezirke*), urząd taki powstał w Kwietniewie, a jego pierwszą przewodniczącą była właścicielka Dymnika - hrabina von Keltsch. Według spisu przeprowadzonego 1 grudnia 1875 roku Kwietniewo liczyło 668 mieszkańców i jako siedziba *Amtsbezirke* obejmowała następujące miejscowości: Stare i Nowe Dolno, Powodowo, Rejsyty, Dziśnity, Kiersyty, Wopity, Święty Gaj, Jankowo, Sójki, Krupin, Świdry, Niełęgowo, Dzierzgonkę (*Sorgenort*), Dymnik, Brudzędy Wielkie oraz nie istniejące już: osadę Kühlbörn położoną na wyspie rzeki Dzierzgonki, folwark Liścice koło Gołutowa i folwark Piotrowo koło Rejsyt. W sumie 4486 mieszkańców. Placówki szkolne były w Brudzędach Wielkich, Nowym Powodowie, w Starym i Nowym Dolnie. Nową jakością w życiu mieszkańców Kwietniewa u schyłku XIX wieku wniosła wybudowana w latach 1891 - 1893 linia kolejowa łącząca bezpośrednio Elbląg z Ostródą i dalej z Olsztynkiem. W okresie międzywojennym przez stację w Kwietniewie kursowało dziesięć pociągów w obie strony. (..)

Lepno (Löpen) - w przekazach źródłowych *Lepokaym*. Nazwę wsi wywodzi G. Gerulis od staropruskiego *leipo* - lipa i *caymis* - wieś. Brak jakichkolwiek informacji źródłowych bezpośrednio dotyczących tej wsi. Dopiero w 1785 roku według danych Golbecka można dowiedzieć się, że jest to wieś z 9

„dymami”. Do 1945 roku była w powiecie morąskim. Na uwagę zasługuje murowany z cegły młyn - wiatrak, pochodzący z połowy XIX wieku, z obrotową drewnianą wieżą, położony na kolonii wsi. Ostatnimi właścicielami wiatraka był *Gustav Ritzki*. Obecnie powoli niszczeje, a szkoda, gdyż mógłby być efektywnie wykorzystany z uwagi na swe położenie w otulinie Kanału Elbląskiego. Ze szczytu wiatraka rozpościera się piękny widok na okolicę i pobliskie jezioro Sasiny (*Sassener - See*).

Marwica (Marwitz) - według profesora J. Powierskiego osada ta istniała co najmniej jedno pokolenie przed 1303 rokiem. Na północny wschód od Wysokiej, nad Marwicką Młynówką, zapewne n.e. terenie dzisiejszej Marwicy, leżała w 1244 roku posiadłość Alberta Starepiwo, niewątpliwie Słowianina, jak słowiańskiego pochodzenia była nazwa pola i posiadłości Marwice.

Następnie była to posiadłość Jana z Marewicz (Marzewice?).(..) U schyłku XIX wieku Marwica Mała należała do majątku Frankensteina w Barzynie. W 1932 roku wymienia się tu jako właściciele Marwicy Małej (637 ha) i Marwicy Wielkiej (150 ha) hrabiego von Schwerin i barona Willingshausena. W 1929 roku została sprzedana państwu, które odprzedało ziemię okolicznym chłopom i ponownie zasiedlona. Trzy gospodarstwa chłopskie powstały wówczas na kolonii Marwicy Małej. W dworze Waltera Kriega (dzisiejszy Dom Dziecka „Orle Gniazdo”) urządzono „dom spokojnej starości” (Landjahrlager), a następnie dom dzieci wysyłanych na wieś (Heim für Kinderlandverschickung).

Mokajmy (Storchnest) - wzmiankowane w dokumentach jako *Mokaym, Strochnest, Strochisnest*. Po raz pierwszy nazwa wsi padła 19 listopada 1355 roku, gdy Werner von Rumdorff - wielki szatny i komtur z Dzierzgonia przekazał Stefanowi i jego kuzynowi Clausowi (z braćmi) 16 morg łąk na „polu Mokajmy” (*auf Felde Mokaym*). Łąki te leżały prawdopodobnie między Dzierzgonią, a jedną z dopływających do niej strug, zwanej wówczas *Reisenbach*. Z zapisów czynszowych można wywnioskować, że początkowo była to pruska wieś czynszowa, a później dobra rycerskie. Na podstawie książecego zapisu datowanego w Królewcu 18 października 1663 roku, Mokajmy na prawie chełmińskim odziedziczył na 30 lat główny radca i nadworny ochmistrz krajowy - Johann Ernst von Wallenrodt, pod *Vorbehalt des Relutionsrechtes zu Gunsten der Landesherrschaft* lub urzędu w Przemarku. W 1785 roku (według Goldbecka) Mokajmy były szlacheckim folwarkiem i wsią z 9 „dymami” należącą do dóbr w Prakwicach. W 1875 roku było tu 106 mieszkańców. Od około 1850 roku do 1945 roku właścicielami Mokajm (369 ha ziemi) byli Dohnowie ze Słobit, mający swe posiadłości w Prakwicach. Tragiczne były losy konwoju mieszkańców Mokajm w styczniu 1945 roku, którzy zbyt długo zwlekali z opuszczeniem wsi i niedługo potem zostali dosłownie rozjechani przez sowieckie czołgi. Po wojnie wieś została praktycznie w 80% zasiedlona przez ludność pochodzenia ukraińskiego(..)

Powodowo (Powunden) - w zapisach, księgach czynszowych Zakonu, nazwa wsi pojawia się jako *Powonden, Powiden, Powunden, Bawonden, Babvunde* oraz *Pobunden*. Niewątpliwie nazwa ma związek z leżącym niedaleko jeziorem Druzno, które w średniowieczu miało o wiele szerszy zasięg. Nazwa jest też pochodzenia staropruskiego, gdyż prefix „-po” w ten języku znaczy „przy”, a „*wundan* - woda”, czyli dosłownie „przy wodzie”. Historia Powodowa sięga średniowiecza, kiedy istniał tu cyfrowy pruski gród

obronny (X - XII wiek). Resztki tego grodziska czytelne są w tutejszym parku. Pierwszy kontrakt lokacyjny dla tej osady pochodzi z 1 lipca 1285 roku, kiedy to w Pasłęku Mistrz Krajowy Zakonu Krzyżackiego - Konrad von Tierberg wydał dokument (Handfeste) nadający dwóm Prusom - Kantergirdowi i Zwieniennowi „pole Powodowo” (*Feld Powunden*).(..) W latach 1608 - 1618 jako właściciel Powodowa figuruje Fabian von Zehmen, mający także sąsiednie Stankowo (*Stihmswalde*). Ród von Zehmen osiadły na pograniczu Prus Wschodnich i Zachodnich, przeszedł w połowie XVII wieku pod władzę polską - spolszczeni jako „Czema”.(..) Od 1638 roku do końca XVII wieku w Powodowie wymieniani są Kerssensteinowie (także: Kirschenstein), od których dobra przeszły w ręce rodu von Brederlow.(..) Około roku 1820 Powodowo na krótko należało do dwóch synów i córki generała Scharnhorsta - tragicznego bohatera kampanii antynapoleońskich. Od 1851 roku dobra przechodzą w ręce majora Adolfa von Bessera, późniejszego oficera wojny francusko - pruskiej 1870 - 1871.(..) Prawdopodobnie po przeprowadzonej w Prusach tak zwanej komasacji i rozgraniczenia gruntów (Separation) - powstały tu dwa majątki: Nowe Powodowo (Neu Powunden) - dla części wsi położonej na lewo od wjazdu z kierunku Wysokiej i Dobra Szlacheckie Powodowo (Adlig Rittergut Powunden), położone w kierunku jeziora Druzno. W dalszej kolejności właścicielami majątku szlacheckiego byli: major von Besser, który w 1880 roku przeszedł do sąsiedniego Topolna, a następnie von Neumann i Conrad Mekelburg...)

Protowo (Prothen) - w zapisach źródłowych *Prowothine*, *Procotheyn*, *Prowotheyn* i *Probotheyn*. Według profesora J. Powierskiego nazwa miejscowa *Prowothine*, wzmiankowana po raz pierwszy w 1306 roku, może pochodzić od nazwy *Provota*, to jest strugi płynącej stąd do Dzierzgonii. Prawdopodobnie początkowo Protowo stanowiło wspólne dobra Prusa Jonyke (*bona Jonyken*), wzmiankowane w 1299 roku, a po 1323 roku ze względów można powiedzieć „spadkowych” zostały podzielone. (..)Protowo było prawdopodobnie do 1427 roku wioską „wolnych Prusów”, a następnie dobrami lennymi. Dopiero z 1631 roku pochodzi następna informacja, że zmarł kanclerz Merten von Wallenrodt „dziedzic na Protowie”, a jego następca Achacy von Wallenrodt przekazał Protowo w posagu Sebastianowi von Reibnitz, którego córka (jedynaczka) była żoną wspomnianego Mertena. Według Goldbecka w 1785 roku Protowo to dobra szlacheckie, folwark i wieś z 10 „dymami”, należące do Jankowa

Rejsyty (Rossitten) - w przekazach źródłowych *Reysitien*, *Reisethin*, *Reysiten*, *Reysithen* i *Rejsythen*. Według G. Gerulisa nazwa wsi wywodzi się od pruskiego „*reisis*” - orzech plus sufix „-itten”, być może więc „Orzechowy Las”. Osada wzmiankowana po raz pierwszy w 1329 roku przy okazji zapisu lokacyjnego dla sąsiedniego Giśla. W przebiegu dziejów Rejsyty stały się majątkiem szlacheckim, a już w latach 1535 - 1549 wymieniany jest tu Jakub von Diebes.(..) Po nim przyszedł Albrecht von Diebes, który otrzymał dobra od księcia Albrechta na prawie lennym. Jego następca Hildebrandt von Diebes sprzedał 28 stycznia 1598 roku wieś swojemu szwagrowi(..) W latach 1714 - 1747 wymieniany jest tu Georg Nicolaus von Reibnitz, a chyba ostatnim był major Zygmunt Waldemar von Reibnitz - z Tettensborskiego pułku piechoty, który sprzedał Rejsyty w 1775 roku Mikołajowi Wilhelmowi baronowi von Korf, staroście z Tolkmicka, „dziedzicowi na Małdytach i Jaśkowie” (*Jäskendorf*). Tenże przekazał dobra w posagu swojej trzeciej córce Elżbiecie, która wniosła je jako wiano do małżeństwa z hrabią Georgem von Finckenstein.(..) Finckensteinowie dziedziczyli

Rejsyty do 23 czerwca 1828 roku, kiedy to dobra zostały sprzedane za 28.000 talarów bogatemu kupcowi z Hamburga - Heinrichowi Augustowi Schlubachowi. (...) W 1865 roku majątek rejsycki nabył Wilhelm baron von Minnigerode (1840 - 1913), jako dobra powierzone (fideikomis).(...) Baron von Minnigerode był bezdzietny, przekazał więc dobra rejsyckie swemu kuzynowi Ludwikowi (Wilhelmowi Hugonowi Alexandrowi Ferdynandowi (sic!) baronowi von Minnigerode (1878 - 1955). Był on z wykształcenia sędzią i mieszkał na wyspie Alsen w Danii. Tenże pozostał starym kawalerem i podobnie jak jego wujek nie miał dzieci, więc w 1939 roku adoptował Ludwika Wilhelma Dietricha Wenera barona von Minnigerode (urodzonego 7 czerwca 1916 roku w Królewcu), któremu przekazał spadek w Rejsytach (...)W okresie hitlerowskim wybrany był do sejmiku powiatowego w Pasłęku, z czego jednak zrezygnował, tłumacząc to względami zdrowotnymi i politycznymi. (...)

Rychliki (Reichenbach) - nazwa wsi jest kompozytą (złożeniem), „*Reich*” - bogaty, zamożny, a „*Bach*” - strumień, potok. W dokumentach także *Richenbach*, *Rychbach*, *Reikkenbach*, *Rickojot*. Nazwa *Reichenbach* ma charakter uwspółcześniony i (prawdopodobnie) nie ma charakteru topograficznego, mogła być przeniesiona ze środkowych Niemiec. Jej dosłowne tłumaczenie funkcjonowało po wojnie do około 1948 roku, początkowo jako „Zamożne”, a następnie „Potok”. (...)Pierwszy kontrakt lokacyjny pochodzi z 1 stycznia 1310 roku i został wydany kolektywnie przez komtura dzierzgońskiego Siegharda von Schwarzenburga i komtura dzierzgońskiego Heinricha von Gera. Lokacja Rychlik odbyła się niewątpliwie na tak zwanym „surowym korzeniu” na terenie lasu, którego część pozostała w sąsiedztwie. Z dokumentu tego wynika, że przez wieś przebiega granica polityczna między komturiami: dzierzgońską i elbląską, nie zmieniona w następstwie lokacji. Potwierdzeniem tego są później okoliczności uposażenia szpitala Świętego Ducha w Elblągu i Świętego Ducha w Pasłęku o obszar Rychlik (...)w dokumencie darowizny z 26 listopada 1315 roku obszar wsi liczący 115 łanów - Wielki Mistrz Karol z Trewiru zapisał jako uposażenie Szpitala Świętego Ducha w Elblągu. Tak więc „dzierzgońska część wsi” przypadła komturii elbląskiej. (...)Wiek XIV był okresem największej potęgi Zakonu. Można przypuszczać, że wkład Rychlik w umacnianie tej potęgi był nieco większy niż innych miejscowości. (...)W 1396 roku Wielki Mistrz Zakonu Krzyżackiego - Konrad von Jungingen założył w Pasłęku Szpital Świętego Ducha, który miał być przeznaczony wyłącznie dla biednych, chorych i potrzebujących pomocy. Chcąc powiększyć majątek szpitala, 11 marca 1404 roku wystawił dlań nowy przywilej, w którym przydzielił mu między innymi parafię w Rychlikach. Jako odszkodowanie szpital elbląski otrzymał Pomorską Wieś (...)Od 1423 roku wszelkie fundamentalne decyzje dotyczące Elbląga miały też bezpośredni lub pośredni wpływ na sytuację społeczno - gospodarczą Rychlik. Dobitym tego przykładem był tak zwany Wielki Przywilej z 24 sierpnia 1457 roku (...)Przywilej obowiązywał do roku 1772, to jest do zajęcia miasta przez wojska Fryderyka II. Dzisiaj można powiedzieć, że określił pozycję Elbląga w życiu gospodarczym i politycznym Prus Królewskich i Rzeczypospolitej od XV po koniec XVIII wieku. Miasto otrzymało dobra ziemskie po byłym komturstwie elbląskim, w tym także pokrzyżacki szpital Świętego Ducha wraz z jego uposażeniem w postaci młynów, dworów i osad - między innymi Stare i Nowe Kusy, Rychliki i Buczyniec, które stanowiły dwie enklawy na terenie późniejszych Prus Książęcych (...)Celem pruskich reform agrarnych, które przeprowadzono w pierwszej połowie XIX wieku, było nadanie chłopom użytkowanej przez nich ziemi na pełną własność

(uwłaszczenie), ale za odszkodowaniem dla dawnych właścicieli. Chodziło o wykupienie gruntów i ciężarów feudalnych oraz przeprowadzenie separacji gruntów (*Separation*). (..)W okresie reformacji parafia w Rychlikach była ostatnią przyporządkowaną radzie elbląskiej - około 1530 roku (..)Jedną z najwybitniejszych postaci w niemieckich dziejach Rychlik był Wilhelm Gottfried *Grzybowski*, pastor w latach 1863 - 1880. Syn Polaka z Warszawy, uciekiniera (uczestnika?) z powstania kościuszkowskiego. Grzybowski urodził się w 1805 roku w Elblągu, zmarł w 1896 roku w Zehlendorfie koło Poczdamu, pochodził z rodziny katolickiej. Studiował najpierw medycynę w Berlinie, a po przejściu na protestantyzm - teologię na uniwersytecie królewieckim. Był początkowo domowym nauczycielem u burgrabiego Fabiana zu Dohna w Finckenstein (*Kamieniec* koło Susza) i już wtedy dał się poznać jako uzdolniony rzeźbiarz. Do Rychlik przybył z Kościerzyny (*Berent*), gdzie był pastorem. W latach 1875 - 1877 pod jego nadzorem wybudowano obecny kościół w Rychlikach, który wyposażył w większość własnoręcznie wykonanych utensyliów. Do dzisiaj można oglądać jego płaskorzeźbę „Głowa Chrystusa w koronie cierniowej” (Ecce Homo!), która została nagrodzona na wystawie w Paryżu w 1867 roku.

Po rozgraniczeniu i komasacji gruntów w Rychlikach z dniem 1 września 1837 roku, jak wspomniano w części VII opracowania, powstały pierwsze kolonie, to jest nowo wybudowane gospodarstwa poza granicami wsi. (..)W wyniku reformy administracyjnej Prus, z dniem 23 sierpnia 1851 roku powstał między innymi obwód gminny Rychliki (*Gemeindebezirke Reichenbach*), w skład którego wchodziły: Gołutowo, Rychliki, Buczyniec, Wysoka, Stankowo, Topolno Małe, Topolno Wielkie i Nowe Kępnowo. W 1873 roku pożar zniszczył dach plebani pochodzącej z 1842 roku. Także w 1873 roku aptekarz Emil Hassenstein uruchomił we wsi aptekę, a przy drodze do Kwietniewa, na krańcu wsi - wybudował okazałą willę. W 1873 roku mieszkaniec wsi - Friedrich Gehlhar został wybrany na sześć lat posłem do sejmiku powiatowego (..) Okres lat 1871 - 1914, zwany niekiedy „złotym” (*Die Goldene Zeit*), znamionuje znaczne ożywienie gospodarki wschodniopruskiej, co było między innymi efektem wysokiej kontrybucji jaką Francja musiała zapłacić Niemcom po przegranej wojnie.

Szereg inicjatyw i przedsięwzięć zaistniało wówczas również w Rychlikach. Od 1878 roku działała Kasa Oszczędnościowa (*Sparkassenrezepitur*). W 1890 roku z inicjatywy mieszkańca wsi - Adolfa Preuβa powstało Towarzystwo Mleczarskie (..)W celu odwodnienia i zmeliorowania okolicznych pól mieszkańcy wsi powołali 15 marca 1897 roku Rychlickie Towarzystwo Melioracyjne. (..)Kwitło też życie kulturalne, czego przejawem było założone Towarzystwo Śpiewacze (*Gesangverein*) i powstanie chóru męskiego w 1892 roku, obsługujących od tego czasu wszelkie uroczystości lokalne i państwowe. (..)W 1884 roku powstały w Rychlikach, Pasłęku, Młynarach i Dobrym stacje zaopatrzenia społecznego (*Naturalverpflegungstationen*). Zapewniano w nich pomoc ubogim w postaci wyżywienia i dachu nad głową. Od tego czasu w poszczególnych wsiach wprowadzono urzędowy zakaz żebrania.(..) Niedługo po wybuchu pierwszej wojny światowej, do Rychlik i okolicznych wsi napłynęły rzesze uciekinierów ze wschodnich obszarów Prus zajętych przez wojska carskie.(..) Wejście żołnierzy sowieckich do Rychlik w dniu 23 stycznia 1945 roku przed południem, miało scenariusz jak w setkach tego typu sytuacjach: pytany o drogę przygodny rychliczanin stracił zegarek, wnet rozpoczęło się plądrowanie, dzikie podpalenia, krzyki gwałconych kobiet... Właściciel sklepu kolonialnego - Wilhelm Wirsching stracił oko, ponieważ nie przekonał sowieckich rabusiów, że nie ma alkoholu. W czerwcu -

lipcu 1945 roku, gdy do wsi przybyli pierwsi Polacy, było tu jeszcze sporo rodzin niemieckich. Ważnymi faktami dotyczącymi tego okresu były między innymi:

- pierwszym wójtem był A. Kamiński, a następnie Błaszkowski;
- pierwszym komendantem posterunku milicji był Piłsudski, a następnie w latach 1947 - 1980 (z małymi przerwami na początku lat pięćdziesiątych) - Jan Słodownik;
- uruchomienie szkoły z dniem 1 września 1946 roku, pierwszymi nauczycielami byli Karol Gil i jego żona Bogumiła, naukę rozpoczęło 39 polskich dzieci, z ponemieckiego wyposażenia szkoły zostało 14 ławek, 2 stoły, 2 tablice i 1 szafa;
- w marcu 1947 roku założono Powszechną Spółdzielnię Spożywczo - Handlową, a w kwietniu 1948 roku powstała Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”;
- 15 lipca 1948 roku uruchomiono agenturę pocztową, której pierwszą kierowniczką była Irena Gosławska.

Sójki (Köxten) - w zapisach *Keexten, Keextin*. Z 12 marca 1303 roku pochodzi dokument lokacyjny dla osady, wydany przez mistrza krajowego Zakonu - Konrada Sacka w Dzierzgoniu. Nadaje on Prusowi Kanthyen i jego spadkobiercom dwa łany na polu Sójki (*im Felde Keexten*), wolne od pracy chłopskiej. Kanthyen zobowiązany jest stawać zbrojnie na wyprawy i do budowy nowych umocnień. Następny zapis lokacyjny dla Sójek został wydany w Przezmarku 15 czerwca 1347 roku przez komtura dzierzgońskiego Conrada von Brunyngesheym. Nadaje on „wiernemu Tulnyke - Thomasowi z Sójek i jego następcom 2 łany i 9 morg na polu wsi Sójki” (*auf dem Felde des Dorfes Keexten*). (...)Z danych zawartych w krzyżackich księgach czynszowych wynika, że po lokacji Sójki były typową pruską wsią czynszową. Dopiero 9 października 1534 roku Markgraf Albrecht zapisał Sójki jako lenno - Mertenowi von Wallenrodt, z wyłączeniem Prakwic, Królikowa i Pachół. W następnych latach dobra te były w posiadaniu Friedricha von Polenza (1624), rodziny von Reibnitz (1637) i od 1738 roku - hrabiego Friedricha Reinholda von Finckenstein. Na podstawie dokumentu kupna z 12 grudnia 1669 roku dotyczącego 12 morg i 38 prętów łąk położonych między Dzierzgonką a strugą *Reisenbach* koło Mokajm wynika, że w tym czasie „dziedzicem na Sójkach” (*Erbherrn auf Keuchsen*) jest Johann Ernst von Reibnitz. W 1785 roku, według Goldbecka, Sójki (*Kögsten*) są szlacheckim folwarkiem z 18 „dymami”. W 1875 roku mieszkało we wsi 97 osób. W drugiej połowie XIX wieku gospodarzył tu na 276 ha niejaki Adolf Szelinski - do około 1903 roku, a następnie dobra zostały kupione przez właścicieli sąsiedniego Jankowa. Obecnie należą do AWRSP, a ładny, parterowy dworek oferowany jest do sprzedaży.

Śliwica (Nahmgeist) - profesor J. Powierski wiąże niemiecką nazwę Śliwic - Nahmgeist z domniemanymi wyrazami pruskimi: bliskim litewskiemu namos „dom” i - geist, jako pruskie geide „czekać”. Pierwsze dane dotyczące Śliwic pochodzą z ksiąg czynszowych Zakonu. Trudno jest ustalić dokładną datę lokacji wsi, mogło to być prawdopodobnie w pierwszej połowie XIV wieku.(...) W latach 1572 - 1600 osiadł tu Wilhelm von Bochsén, marszałek nadworny księcia Albrechta Fryderyka, jako zarządca dóbr z urzędu, z polecenia urzędnika ziemskiego - von Zehmena. (...)Następna informacja pochodzi dopiero z 1 lutego 1626 roku, gdy wieś została złupiona w wyniku rajdu polskiej kompanii maruderów, z wojsk stacjonujących pod Pasłękiem. Pod koniec XVII wieku Śliwice były prawdopodobnie wsią czynszową i folwarkiem szlacheckim. W 1652 roku niejaki Georg Corlik uprawiał tu 24 łany.(...) Około 1870 roku domenę królewską w Śliwicy

posiadał por. Rudolf Wichmann (..)W 1932 roku śliwickie dobra liczyły 617 ha, w tym 362 ha ziemi ornej, 3 ha stawów, 125 ha łąk i pastwisk, 115 ha lasu. Hodowano 180 sztuk bydła szlachejnych odmian, 58 koni, 72 krowy, 59 świń i 593 owce.(..)

Święty Gaj (Heiligenwalde) - w przekazach pisanych nazwa wsi występuje w kilku formach: *Helgenwalde*, *Helgiwald*, *Heiligenwalt* i *Heygewald*. (..)Pewnym jest, że przed przybyciem Zakonu Krzyżackiego w Świętym Gaju była osada pruska. Wnioskować można o tym z dokumentu lokacyjnego dla Kwietniewa z 1299 roku (..)Przywilej lokacyjny dla Świętego Gaju został wystawiony 7 kwietnia 1324 roku w Dzierzgoniu, przez tamtejszego komtura Lutera z Brunszwiku - dla Henryka von Dirnow, jako zasadzcy. Wieś lokowano na 55 łanach i była to osada typowo pruska (..)Podczas tak zwanej pierwszej wojny polsko - szwedzkiej, wieś została splądrowana w 1629 roku przez jeden z oddziałów polskich stacjonujących pod Pasłękiem (..)Według Goldbecka - w 1785 roku Święty Gaj to „dobra królewskie oraz wieś z kościołem filialnym i folwark. (..)Jako gmina ziemiska (*Landgemeinde*) Święty Gaj obejmował od 1912 roku Jankowo, Karlsruhe, Sójki, Protowo, Świdry i Mokajmy.(..) W 1923 roku majątek szlachecki w Starym Dolnie objął po swoim ojcu Helmuth Schwichtenberg i przejął także dzierżawę upaństwowionej już domeny w Świętym Gaju - jako ostatni przedstawiciel tej rodziny.(..) Wieś miała w 1931 roku 865,5 ha ziemi, 45 budynków mieszkalnych, a 90 w ogóle. (..)

Świdry (Schweide) - w przekazach historycznych *Swiden*, *Swyden*. Wzmiankowana po raz pierwszy w 1287 roku jako osada pruska. Według księgi czynszowej Zakonu, w 1437 roku było tu 20 chłopskich łąnów. Można więc sądzić, że zamieszkiwało około 10 rodzin, mających po 2 łany każda. W następstwie nadania z 10 lutego 1562 roku księcia Albrechta, Świdry liczące 9 łąnów (*Gut Schönweyden*), zostały dobrami lennymi rodziny von Wallenrodt, którzy są tu wymieniani jeszcze w 1690 roku. W 1785 roku (Goldbeck) Świdry oznaczone są jako wieś szlachecka z 21 „dymami”. Od połowy XIX wieku należą do majątku w Jankowie, wraz z leżącym na północ folwarkiem *Milcherei*.

Topolno Wielkie (Groß Tippeln) - pierwszy zapis źródłowy pochodzi z 12 marca 1582 roku, w którym potwierdza się prawa Fabiana von Zehmena do dóbr w Giślu, Topolnie i Wysokiej. W lutym 1629 roku wieś splądrowana przez maruderów polskich. Według Goldbecka, w 1785 roku jest tu folwark i wieś. W 1818 roku folwark w Topolnie należy do Wysokiej. 4 listopada 1841 roku wielki pożar zniszczył wieś, spłonęły cztery stodoły i trzy obory, wraz ze zbożem i sprzętem rolniczym. W 1859 roku ówczesny właściciel majątku - Adolf von Besser rozpoczął budowę młyna wodnego w pobliżu tutejszego stawu. W 1875 roku żyło tu 128 mieszkańców. Z dniem 1 czerwca 1881 roku Topolno wraz z Wysoką, Grądowym Młynem, Stankowem, Nowym Kępniem i Topolnem Małym - przyporządkowano do parafii ewangelickiej w Rychlikach. Pod koniec XIX wieku majątek przeszedł w ręce niejakiego Williama Schmidta, który był jego właścicielem do 1925 roku. Po wojnie majątek zajęty był przez dłuższy czas przez wojska sowieckie. Tutaj zastrzelono za niesubordynację przy pracy, ostatniego naczelnika Rychlik - Otto Schwarza.(..) W 1995 roku, w niewyjaśnionych okolicznościach, pałac uległ zniszczeniu w następstwie dwóch podpażeń.(..)

Wopity (Opitten) - w materiałach źródłowych: *Wopitigen*, *Wopiten*, *Wopithen* i *Opitten*. Według G. Gerulisa nazwa osady ma pochodzenie odosobowe - do imienia Prusa - „*Wopen*” lub „*Wope*”, dodano sufix „-*itten*”. Jeszcze przed lokacją była to wieś Prusów. Pierwszy zapis lokacyjny wydany został w Przezmarku 20 grudnia 1350 roku, gdzie komtur dzierzgoński Conrad von Brunyngisheym nadał Prusowi *Mintucze* i jego spadkobiercom półtora łana ziemi na polu Wopity. Lokację odnowiono 18 listopada 1372 roku, kiedy to główny szatny i komtur dzierzgoński Werner von Rumdorff nadał „wiernemu Gintelowi i jego braciom” półtora łana. Gintel winien był on służbę, ale po zasiedleniu wsi, później zezwolono mu (1375) dokupić pół łana i miał w sumie dwa. W 1384 roku lokację powiększono o dalsze 2 i pół łana i 5 morg, nadając je „Jakubowi z Wopit za jego wierną służbę”. (...)Wieś była zamieszкана przez tak zwanych „wolnych pruskich” (*freie*), którzy byli zobowiązani do służby wojskowej, budowy zamków i umocnień, pracy chłopskiej wszelkiego rodzaju, jak również dawania dziesięciny. W okresie 1577 - 1685 Wopity z pruskiej wsi czynszowej z piętnastoma małymi gospodarstwami, przekształciły się w niemiecką wieś czynszową na prawie chełmińskim. W 1772 roku było tu sześć gospodarstw chłopskich, każde po dwie morgi. Według Goldbecka, w 1785 roku było tu 15 „dymów”. W latach 1839 - 1853 roku właściciel Rejsyt - Heinrich A. Schlubach kupił w Wopitach łącznie 3 łany i 9 i pół morgi ziemi. Wówczas mieszkało we wsi 141 osób. Przed 1945 rokiem wieś liczyła 75 mieszkańców i miała łącznie 187,3 ha (...)

Wysoka (Hohendorf) - w zapisach jako *Hoendorff*, *Hondorf* i *Hogndorff*. Nazwa wsi określa jej położenie względem jeziora Druzno („zejście z Oberlandu na Żuławy”). Usytuowanie osady sprecyzowane jest także w zapisie lokacyjnym wydanym 12 maja 1244 roku w Toruniu przez mistrza krajowego Zakonu Henryka von Weida, który sprzedał Dietrichowi von Brandeis 60 łanów późniejszej wsi Wysoka (...).W przywileju lokacyjnym wystawionym 6 stycznia 1321 roku przez komtura dzierzgońskiego Lutera z Brunszwiku dla Mikołaja von Sevelt, po raz pierwszy wymienia się nazwę wsi Hohendorf.(...) W czasie wojen polsko - szwedzkich toczonych w XVII wieku wieś poniosła znaczne straty, a tylko w 1629 roku była trzykrotnie płađrowana przez maruderów z polskich oddziałów stacjonujących pod Pasłkiem. (...)W 1785 roku majątek w Wysokiej przeszedł w ręce Emiliusa Fryderyka Magnusa hrabiego Rzeszy von Deonhoff (zmarłego 12 maja 1824 roku), z linii Doenhoffów z Friedrichstein nad Pregołą (...).Aleksander Ewald von Below - Hohendorf (1801 - 1882), właściciel tutejszych dóbr w latach 1843 - 1882. Wszechstronnie wykształcony (ukończył uniwersytet w Dorpacie) i przygotowany do życia gospodarczego i politycznego, do Wysokiej przybył z majątku Redęcin na Pomorzu (...) Po śmierci von Belowa majątkiem ziemskim zarządzali kolektywnie kapitan Pirch i Edmund Poyda, a następnie Rudolf Menthal i Otto Michaelis (1882 - 1896). W latach 1896 - 1922 zarządcą był Gustav Skirl, który położył znaczne zasługi w odwadnianiu naddrużeńskich łąk. Ich łączna powierzchnia osiągnęła wówczas poziom 600 ha. Prace odwadniające prowadzono na trzech polderach i ukończone je w 1912 roku (...)Ostatnią zarządzającą majątkiem była w latach 1922 - 1945 Zofia Thon, znana z dobroćliwości, szacunku dla podległych robotników i nieustającej pomocy dla potrzebujących (podobno z takich cech słynęli gichtelianie). Po 1933 roku (...) Wysoka weszła w skład tak zwanej Fundacji Ericha Kocha -

gauleitera Prus Wschodnich (*E. Koch - Stiftung*)(..) pałac został wysadzony w 1945 roku, przy czym są różne wersje co do sprawców zniszczenia(..) Zofia Thon w wieku 90 lat zmarła podczas ucieczki przed wojskami sowieckimi w styczniu 1945 roku (..)W latach 1945 - 1990 Wysoka była Państwowym Gospodarstwem Rolnym, a obecnie jest własnością Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa.” Lech Słodownik, Studium historyczno- kulturowe Gminy Rychliki.

2. Zabytki gminy Rychliki:

a. obiekty wpisane do Rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:

1.Barzyna, pałac w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-796

2.Barzyna, park w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-796

3. Dymnik, park w zespole pałacowo-parkowym, Rej. Zab. Nr A-4289

4. Dymnik, kaplica w zespole pałacowo-parkowym, Rej. Zab. Nr A-4289

5. Dymnik, obora w zespole folwarcznym, Rej. Zab. Nr A-4289

6. Dymnik, obora, ob. dom w zespole folwarcznym, Rej. Zab. Nr A-4289

7. Dymnik, pałac w zespole pałacowo-parkowym, Rej. Zab. Nr A-4289

8. Dymnik, spichlerz w zespole folwarcznym, Rej. Zab. Nr A-4289

9. Dziśnity, dwór w zespole dworsko-folwarcznym, Rej. Zab. Nr A-2911

10. Dziśnity, oficyna w zespole dworsko-folwarcznym, Rej. Zab. Nr A-2911

11. Grądowy Młyn, młyn w zespole młyna, Rej. Zab. Nr A-3076

12. Grądowy Młyn, staw z kanałem w zespole młyna, Rej. Zab. Nr A-3076

13. Grądowy Młyn, grobla z kanałami i upustami w zespole młyna, Rej. Zab. Nr A-3076

14. Jankowo, pałac w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-3061

15. Jankowo, park w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-3061

16. Jelonki 27, dom, Rej. Zab. Nr A-794

17. Jelonki 56, dom, Rej. Zab. Nr A-793

18. Jelonki 85, dom, Rej. Zab. Nr A-784

19. Jelonki, cmentarz przykościelny, Rej. Zab. Nr A-795

20. Jelonki, Kościół par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, Rej. Zab. Nr a-795

21. Jelonki, kolumna nagrobna, Rej. Zab. Nr a-795

22. GMINA RYCHLIKI, POCHYLNIE: CAŁUNY NOWE, JELENIE, OLEŚNICA,
KANAL ELBLĄSKI (KANAŁ WODNY Z SYSTEMEM URZĄDZEŃ TECHNICZNYCH: JAZÓW, ŚLUZ,
WRÓT I POCHYLNIA),
Rej. Zab. Nr A-1274, Pomnik Historii, Rozp. Prezydenta RP z dnia 14 stycznia 2011 r.

23. Kwietniewo, cmentarz przykościelny. Rej. Zab. Nr A-785

24. Kwietniewo, Kościół par. p. w. Podwyższenia Krzyża Świętego. Rej. Zab. Nr A-785

25. Lepno, cmentarz ewangelicko-augsburski, Rej. Zab. Nr A-4528

26. Lepno, wiatrak, Rej. Zab. Nr A-1044

27. Marwica, pałac w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-3064

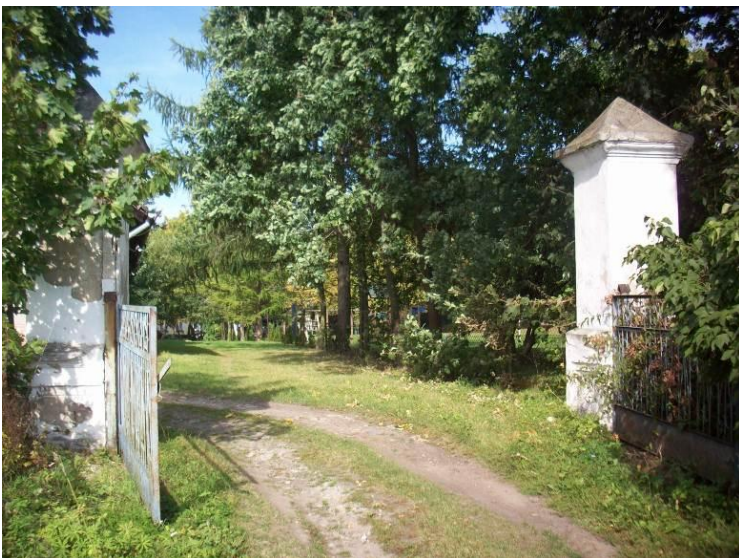
28. Marwica, czworak, ob. dom w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-3064

29. Marwica, brama wjazdowa w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-3064

30. Marwica, brama wjazdowa w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-3064

31. Marwica, park w zespole pałacowym, Rej. Zab. Nr A-3064

32. Marwica, budynek gospodarczy w zespole pałacowo- folwarcznym, Rej. Zab. Nr A-3064

33. Powodowo, dwór w zespole dworskim, Rej. Zab. Nr A-3057

34. Powodowo, dwór w zespole dworskim, Rej. Zab. Nr A-3058

35. Powodowo, park w zespole dworskim, Rej. Zab. Nr A-3057

36. Powodowo, park w zespole dworskim, Rej. Zab. Nr A-3058

37. Rejsyty, dwór w zespole dworsko-folwarcznym, Rej. Zab. Nr A- 3077

38. Rychliki 29, dom, Rej. Zab. Nr A-825

39. Rychliki 62, dom, Rej. Zab. Nr A-826

40. Rychliki, cmentarz ewangelicki, Re. Zab. Nr A-4542

41. Rychliki, Kościół par. pw. Niepokalanego Serca NMP, Rej. Zab. Nr A-2954

42. Święty Gaj, cmentarz przykościelny, Re. Zab. Nr 824

43. Święty Gaj, Kościół fil. pw. Św. Antoniego, Re. Zab. Nr 824

44. Topolno, park w zespole dworskim, Rej. Zab. Nr A-3066

45. Topolno, dwór w zespole dworskim, Rej. Zab. Nr A-3066

46. Wysoka 1, dom w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

47. Wysoka, obora w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

48. Wysoka, 2, rządcówka w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

49. Wysoka 4, dom w dawnej kol. robot. w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

50. Wysoka 5, kuźnia w dawnej kol. robot. w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

51. Wysoka 5, dom w dawnej kol. robot. w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

52. Wysoka 6, dom w dawnej kol. robot. w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

53. Wysoka, budynek gospodarczy w dawnej kol. robot. w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

54. Wysoka, cmentarz rodowy. w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

55. Wysoka, dom w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

56. Wysoka, folwark I w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

57. Wysoka, folwark II w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

58. Wysoka, obora w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

59. Wysoka, Park I w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

60. Wysoka, siedlisko pałacu w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

61. Wysoka, zespół dwóch stawów z groblą i przepustami w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

62. Wysoka, chlewnia w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

63. Wysoka, magazyn zbożowy w zespole rezydencjalnym z folwarkiem, Rej. Zab. Nr A-1684

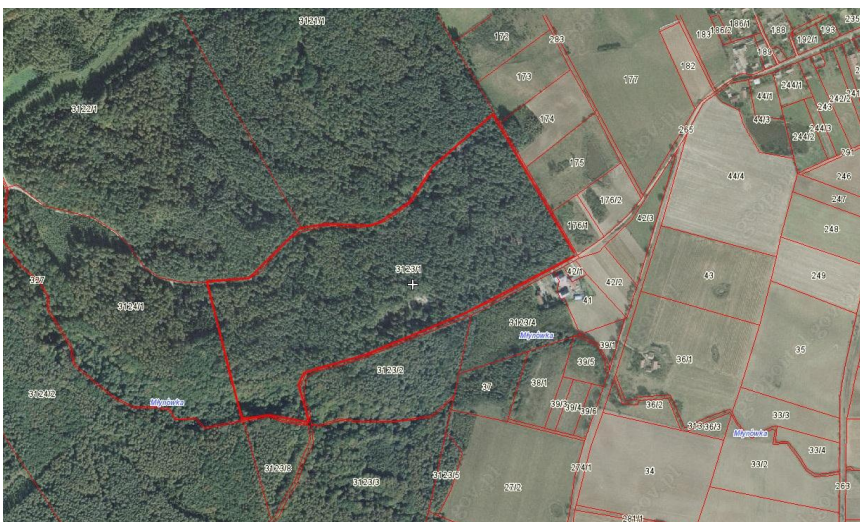

Stanowiska archeologiczne:

- Kwietniewo, AZP 20-51/1, grodzisko dwuczłonowe, wyżynne, okres wczesnośredniowieczny, Rej. Zab. Nr C-078

- Kwietniewo, AZP 20-51/2, grodzisko wyżynne, młodsza epoka żelaza, okres wczesnośredniowieczny, Rej. Zab. Nr C-076

- Buczyniec, AZP 20-53/1, grodzisko wyżynne, XII- poł. XIII w., Rej. Zab. Nr C-154

b. obiekty uznane za zabytkowe w Gminie Rychliki:

Wykaz zabytków nieruchomości Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Rychliki:

1. Kanał Elbląski, gmina Rychliki, 1837 r.;
2. Barzyna 1, dom, IV ćw, XIX w.;
3. Barzyna 1, budynek gosp., I ćw. XX.;
4. Barzyna 2, rządówka, I ćw. XX.;
5. Barzyna 4, budynek gospodarczy, I ćw. XX.;
6. Barzyna 4, dom, I ćw. XX.;
7. Barzyna 5, dom, I ćw. XX.;
8. Barzyna 6, dom, I ćw. XX.;
9. Barzyna 7, dom, I ćw. XX.;
10. Barzyna, brama wjazdowa, XIX w.;
11. Barzyna, zespół, bud. gosp., I ćw. XX.;
12. Barzyna, pałac, 1696 r, XVIII, XIX, XX w.;
13. Barzyna, park, I ćw. XX.;
14. Barzyna, spichlerz, I ćw. XX.;
15. Buczyniec 4, dom, 1922 r.;
16. Buczyniec 6, dom, l. 20 XX w.;
17. Buczyniec 7, dom, I ćw. XX.;
18. Buczyniec 10, dom, II poł. XIX w.;
19. Buczyniec 13, dom, I ćw. XX.;
20. Buczyniec 14, dom, I ćw. XX.;
21. Buczyniec 15, dom (d. Szkoła), XIX/XX w.;
22. Buczyniec, pomnik G. J. Steenke;
23. Budki 7, dom, l. 20-30 XX w.;
24. Dymnik 9, dom, l. 30 XX w.;
25. Dymnik 10, dom, l. 30 XX w.;
26. Dymnik 11, dom, l. 30 XX w.;
27. Dymnik 14, dom, l. 30 XX w.;
28. Dymnik, park, poł. XIX w.;
29. Dymnik, kaplica, III ćw. XIX w.;
30. Dymnik, obora, k, XIX w.;
31. Dymnik, obora, k, XIX w.;
32. Dymnik, pałac, Poł. XIX w.;
33. Dymnik, spichlerz, k. XIX w.;
34. Dziśnity 1, dwór, pocz. XX w.;
35. Dziśnity, łącznik, pocz. XX w.;
36. Dziśnity 3, oficyna, pocz. XX w.;
37. Dziśnity, park, pocz. XX w.;
38. Gołutowo, park krajobrazowy, XIX w.;
39. Gołutowo, rządówka, pocz. XX w.;
40. Grądowy Młyn, obszar zadrzewiony XIX/XX w.;
41. Grądowy Młyn, młyn, XIX/XX w.;
42. Grądowy Młyn, staw z kanałami, XIX/ XX w.;
43. Grądowy Młyn, grobla z upustami kanałami; XIX/XX w.;
44. Jankowo, bud. gosp, w zesp., k. XIX w.;
45. Jankowo, bud. gosp, w zesp., k. XIX w.;

46. Jankowo, bud. gosp, w zesp., k. XIX w.;
47. Jankowo, czworak 6, XIX w.;
48. Jankowo, czworak 8, XIX w.;
49. Jankowo, czworak 9, XIX w.;
50. Jankowo, oficyna, 1870 r.;
51. Jankowo, cmentarz ewangelicko-augsburski, k. XIX w.;
52. Jankowo, pałac, poł. XVII w.;
53. Jankowo, park, XIX w.;
54. Jelonki 1, bud. gosp., I ćw. XX w.
55. Jelonki 2, obora., pocz. XX w.;
56. Jelonki 2, dom, pocz. XX w.;
57. Jelonki 4, dom, pocz. XX w.;
58. Jelonki 5, dom, pocz. XX w.;
59. Jelonki 13, Poczta, ob. dom, XIX w.;
60. Jelonki 22, d. karczma, ob. dom, poł. XIX w.;
61. Jelonki 23, dom, 1905 r.;
62. Jelonki 24, dom, l. 20-30 XX w.;
63. Jelonki 25, dom, l. 30 XX w.;
64. Jelonki 27, dom, XVIII / XIX w.;
65. Jelonki 29, dom, XVIII/ XIX w.;
66. Jelonki 34, Szkoła Podstawowa, k. XIX w.;
67. Jelonki 35, bud. gosp., l. 20-30 XX w.;
68. Jelonki 35, Biblioteka, l.30 XX w.;
69. Jelonki 37, dom, k. XIX w.;
70. Jelonki 38, dom, k. XIX w.;
71. Jelonki 39, bud. gosp. SP, k. XIX w.;
72. Jelonki 39, Szkoła Podstawowa, k. XIX w.;
73. Jelonki 43, dom, pocz. XX w.;
74. Jelonki 54, bud. gosp., l. 20-30 XX w.;
75. Jelonki 54, dom, II ćw. XIX w.;
76. Jelonki 56, bud. gosp., k. XIX w.;
77. Jelonki 56, dom, IV ćw. XIX w.;
78. Jelonki 57, dom, I ćw. XIX w.;
79. Jelonki 59, dom, poł. XIX w.;
80. Jelonki 63, dom, pocz. XX w.;
81. Jelonki 64, zlewnia mleka, ob. dom, l.20 XX w.;
82. Jelonki 68, stodoła, III ćw. XIX w.;
83. Jelonki 71, dom, pocz. XX w.;
84. Jelonki 75, dom, I poł. XIX w.;
85. Jelonki 77, dom, II poł. XIX w.;
86. Jelonki 78A, budynek gosp. XIX w.;
87. Jelonki 78A, dom, k. XVIII w.;
88. Jelonki 85, dom, k. XVIII w.;
89. Jelonki 86 bud. gosp. k. . XIX w.;
90. Jelonki 86, dom, k. XIX w.;
91. Jelonki, ogrodzenie, k. XIX w.;
92. Jelonki, cmentarz ewangelicko-augsburski, II poł. XIX w.;
93. Jelonki, cmentarz przykościelny, k. XVIII w.;
94. Jelonki, Kościół, 1354, XIV, XV w.;

95. Jelonki, kolumna nagrobna, 1796 r.;
96. Jelonki, Straż Pożarna, I ćw. XIX w.;
97. Jelonki, park, XIX/ XX w.;
98. Jelonki, układ ruralistyczny wsi, XVI w.;
99. Jelonki, pomnik poległych w (wojnie światowej, 1937 r.;
100. Kiersity, park, II poł. XIX w.;
101. Kiersity, cmentarz ewangelicko-augsburski, II poł. XIX w.;
102. Krupin 5, budynek gosp., k. XIX w.;
103. Krupin, budynek gosp., pocz. XX w.;
104. Krupin, budynek gosp., pocz. XX w.;
105. Krupin 5, czworak, III ćw. XIX w.;
106. Krupin, cmentarz ewangelicko-augsburski, II poł. XIX w.;
107. Kwietniewo 9, budynek gospodarczy, k. XIX w.;
108. Kwietniewo 11, dom, pocz. XX w.;
109. Kwietniewo 13, kuźnia, pocz. XX w.;
110. Kwietniewo 18, bud. gospodarczy, pocz. XX w.;
111. Kwietniewo 28, dom, pocz. XX w.;
112. Kwietniewo 28, budynek gospodarczy, pocz. XX w.;
113. Kwietniewo 38, dom 1937 r.;
114. Kwietniewo 38, dom, pocz. XX w.;
115. Kwietniewo 39, dom, pocz. XX w.;
116. Kwietniewo 41, dom (d. dwór), pocz. XX w.;
117. Kwietniewo 41, obora, 1909 r.;
118. Kwietniewo 41, ogrodzenie, pocz. XX w.;
119. Kwietniewo 41, bud. gosp. k. XIX w.;
120. Kwietniewo 47, dom, pocz. XX w.;
121. Kwietniewo 48, ŚDPS, 1911 r.;
122. Kwietniewo 48, bud. gosp., pocz. XX w.;
123. Kwietniewo 49, bud. gosp., pocz. XX w.;
124. Kwietniewo 49, dom, pocz. XX w.;
125. Kwietniewo 49, ogrodzenie, pocz. XX w.;
126. Kwietniewo 51, dom, pocz. XX w.;
127. Kwietniewo 54, dom, II ćw. XX w.;
128. Kwietniewo 55, dom, k. XIX w.;
129. Kwietniewo 57, dom, k. XIX w.;
130. Kwietniewo 57, brama wjazdowa, XIX/ XX w.;
131. Kwietniewo 57, budynek gospodarczy, XIX/ XX w.;
132. Kwietniewo 60 (d. 46), budynek gospodarczy, pocz. XX w.;
133. Kwietniewo, budynek stacji, pocz. XX w.;
134. Kwietniewo, cmentarz przykościelny, k. XIX w.;
135. Kwietniewo, cmentarz, XX w.;
136. Kwietniewo, Kościół, 1330-1350, XV, XVII w.;
137. Kwietniewo, ogrodzenie Kościoła, pocz. XX w.;
138. Kwietniewo, Plebania, l. 20 XX w.;
139. Kwietniewo, wiadukt kolejowy, pocz. XX w.;
140. Kwietniewo, pomnik poległych w I wojnie światowej, l.20 XX w.;
141. Lepno 1 (d. 15), dom, poł. XIX w.;
142. Lepno 4a, świetlica, sklep, l.20 XX w.;
143. Lepno 12, dom, l. 20 XX w.;

144. Lepno 16, bud. gosp. d. SP, pocz. XX w.;
145. Lepno 16, d. SP, ob. dom, pocz. XX w.;
146. Lepno 18, bud. gosp., pocz. XX w.;
147. Lepno 19, dom, pocz. XX w.;
148. Lepno 23, dom, III ćw. XIX w.;
149. Lepno, cmentarz ewangelicko-augsburski, II poł. XIX w.;
150. Lepno, wiatrak, II poł. XIX w.;
151. Lepno 4 (d.4/6), willa, l. 20 XX w.;
152. Marwica, pałac, ob. Dom Dziecka, . k. XVIII, pocz. XX w.;
153. Marwica, budynek gosp., pocz. XX w.;
154. Marwica 2, dom, XIX / XX w.;
155. Marwica, brama wjazdowa, pocz. XX w.;
156. Marwica, brama wjazdowa, pocz. XX w.;
157. Marwica, park pałacowy, II poł. XIX w.;
158. Mokajny 1, dom, k. XIX w.;
159. Mokajny 5, dom, l. 30 XX w.;
160. Mokajny 6, dom, l. 30 XX w.;
161. Mokajny 2, bud. gosp., l. 20 XX w.;
162. Mokajny 3, czworak, IV ćw. XIX w.;
163. Mokajny 2, czworak, IV ćw. XIX w.;
164. Mokajny, kamień graniczny, I ćw. XX w.;
165. Mokajny 8, kuźnia, IV ćw. XIX w.;
166. Mokajny, obora, pocz. XX w.;
167. Mokajny, obora, k. XIX w.;
168. Powodowo 2, dom, l. 30 XX w.;
169. Powodowo 3, dom, l.30 XX w.;
170. Powodowo 4, dom, l.30 XX w.;
171. Powodowo, cmentarz ewangelicko-augsburski, II poł. XIX w.;
172. Powodowo, cmentarz ewangelicko-augsburski, II poł. XIX w.;
173. Powodowo, cmentarz ewangelicko-augsburski, II poł. XIX w.;
174. Powodowo, dwór, 1848 r.;
175. Powodowo, dwór, III ćw. XVIII, poł. XIX, pocz. XX w.;
176. Powodowo, park, XIX w.;
177. Powodowo, park, XIX w.;
178. Powodowo, bud. gosp., pocz. XX w.;
179. Powodowo, bud. gosp., pocz. XX w.;
180. Protowo 5A, dom, pocz. XX w.;
181. Protowo, bud. gosp. d. SP, pocz. XX w.;
182. Protowo, Szkoła Podstawowa, ob. świetlica, IV ćw. XIX w.;
183. Rejsyty, cmentarz ewangelicko-augsburski, poł. XIX w.;
184. Rejsyty, park, k. XIX w.;
185. Rejsyty, bud. gosp., k. XIX w.;
186. Rejsyty 4, czworak, k. XIX w.;
187. Rejsyty 4, bud. gosp., XIX/ XX w.;
188. Rejsyty 5, czworak, k. XIX w.;
189. Rejsyty 6, czworak, k. XIX w.;
190. Rejsyty 7, czworak, k. XIX w.;
191. Rejsyty 9, czworak, k. XIX w.;
192. Rejsyty 19, czworak, k. XIX w.;

193. Rejsyty 20, czworak, k. XIX w.;
194. Rejsyty 21, czworak, k. XIX w.;
195. Rejsyty, zespół, dom, k. XIX w.;
196. Rejsyty, dwór, k. XIX w.;
197. Rejsyty, oficyna, pocz. XX w.;
198. Rejsyty, ogrodzenie,, k. XIX w.;
199. Rejsyty, spichlerz, III ćw. XIX w.;
200. Rejsyty, stajnia, III ćw. XIX w.;
201. Rejsyty, stodoła, pocz. XX w.;
202. Rychliki 6, dom, poł. XIX w.;
203. Rychliki 7, dom, pocz. XX w.;
204. Rychliki 8, dom, I ćw. XIX w.;
205. Rychliki 10 (d. 9), willa, k. XIX w.;
206. Rychliki 14, spichrz, ob. dom, pocz. XX w.;
207. Rychliki 15, dom, XIX/ XX w.;
208. Rychliki 18, Posterunek Policji, 1906 r.;
209. Rychliki 20, stacja doświadczalna, XIX/ XX w.;
210. Rychliki 21, dom, pocz. XX w.;
211. Rychliki 21, budynek gospodarczy, pocz. XX w.;
212. Rychliki 24, stajnia, 1915 r.;
213. Rychliki 28, dom, ok. 1870 r.;
214. Rychliki 29, dom;
215. Rychliki 29, budynek gosp.;
216. Rychliki 36, dom, pocz. XX w.;
217. Rychliki 37, dom, pocz. XX w.;
218. Rychliki 38, Poczta, pocz. XX w.;
219. Rychliki 54, dom, poł. XIX w.;
220. Rychliki 61, Poczta, pocz. XX w.;
221. Rychliki 62, dom, XIX w.;
222. Rychliki 64, dom, II ćw. XIX w.;
223. Rychliki 69, dom, I ćw. XIX w.;
224. Rychliki 70, dom, ok. 1870 r.;
225. Rychliki 71, dom, pocz. XX w.;
226. Rychliki 72, dom, ok. 1870 r.;
227. Rychliki 74, dom, XIX/ XX w.;
228. Rychliki 76, dom, k. XIX w.;
229. Rychliki 78, (d. 77), dom, 1937 r.;
230. Rychliki 117, magazyn, XIX/ XX w.;
231. Rychliki 84, Biblioteka, ob. Apteka, pocz. XX w.;
232. Rychliki, bud. gosp. Plebani, XIX/ XX w.;
233. Rychliki, cmentarz ewangelicki, XIX w.;
234. Rychliki, cmentarz przykościelny, XX w.;
235. Rychliki, Kościół, 1875-77, 1949 r.;
236. Rychliki 33, Plebania, II ćw. XIX w.;
237. Rychliki 34, Szkoła Podstawowa, ob. Zespół Szkół, I ćw. XX w.;
238. Sójki, cmentarz ewangelicko-augsburski, poł. XIX w.;
239. Sójki, budynek gospodarczy, II poł. XIX w.;
240. Sójki, dwór, I ćw. XIX w.;
241. Sójki, obora, k. XIX w.;

242. Sójki, obora, k. XIX w.;
243. Sójki, park, poł. XIX w.;
244. Śliwica 6, dom, k. XIX w.;
245. Śliwica 4, d. Szkoła Podstawowa, ob. dom, pocz. XX ;
246. Śliwica 7, dom, II ćw. XX w.;
247. Śliwica 9, dom, l.20 XX w.;
248. Śliwica, kapliczka, pocz. XX w.;
249. Śliwica, bud. gosp., XIX/ XX w.;
250. Śliwica, spichlerz i dom, II poł. XIX w.;
251. Śliwica, obora, XIX/ XX w.;
252. Śliwica, obora, 1910 r.;
253. Śliwica, frg ogrodzenia, XIX/ XX w.;
254. Śliwica park, XIX w.;
255. Śliwica, stodoła, I ćw. XX w.;
256. Śliwica, cmentarz ewangelicko-augsburski, II poł. XIX w.;
257. Święty Gaj 8, dom i sklep, XIX/ XX w.;
258. Święty Gaj 9, dom, pocz. XIX w.;
259. Święty Gaj 11, dom, pocz. XX w.;
260. Święty Gaj 13, dom, poł. XIX w.;
261. Święty Gaj 16, dom, pocz. XX w.;
262. Święty Gaj 17, dom, poł. XIX w.;
263. Święty Gaj 24, dom., k. XIX w.;
264. Święty Gaj 29, dom, XIX/ XX w.;
265. Święty Gaj 31, dom, XIX/ XX w.;
266. Święty Gaj 31, stodoła, XIX/ XX w.;
267. Święty Gaj, cmentarz, pocz. XX w.;
268. Święty Gaj, Kościół, Poł. XIV w., 1861, 1864-65, 1878 r.;
269. Topolno Wielkie 2, dom, k. XIX w.;
270. Topolno Wielkie, park, XIX w.;
271. Topolno Wielkie, dwór, XIX w., 1885 r.;
272. Topolno Wielkie, bud. gosp., k. XIX w.;
273. Wopity 1, dom, pocz. XX w.;
274. Wopity 1, stajnia, 1907 r.;
275. Wopity 2, dom, pocz. XX w.;
276. Wopity 2, obora, pocz. XX w.;
277. Wopity 4, dom, pocz. XX w.;
278. Wopity 16, d. nr 3, dom, pocz. XX w.;
279. Wysoka 1, dom w zespole, ok. 1800 r.;
280. Wysoka, obora w zespole, 1906 r.;
281. Wysoka 2, rządcówka w zespole, 1799 r.;
282. Wysoka 4, dom w kol. robot., pocz. XIX w.;
283. Wysoka 5, dom w d.kol.robot.,I poł. XIX w.;
284. Wysoka 5, kuźnia w d. kol.robot.ok. poł. XIX w.;
285. Wysoka 6, dom w d.kol.robot., pocz. XIX w.;
286. Wysoka 8, dom, d. bufet, XIX/ XX w.;
287. Wysoka 24, dom, d. przedszkole, pocz. XX w.;
288. Wysoka, altana w zespole, XIX w.;
289. Wysoka, budynek gosp. w d.kol.robot., II poł. XIX w.;
290. Wysoka, cmentarz rodowy w zespole, XIX w.;

291. Wysoka, dom w zespole (szach), ok. 1800 r.;
292. Wysoka, Folwark I, XVIII w.;
293. Wysoka, Folwark II, XIX w.;
294. Wysoka, obora w zespole, 1898 r.;
295. Wysoka, park I, XIX w.;
296. Wysoka, park II, XIX w.;
297. Wysoka, siedlisko pałacu, XVIII/ XIX w.;
298. Wysoka, zespół dwóch stawów z groblą, II poł. XIX w.;
299. Wysoka, chlewnia w zespole, pocz. XX w.;
300. Wysoka, magazyn zbożowy w zespole, 1908 r.

,

Wykaz stanowisk archeologicznych Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Rychliki:

1. Rychliki AZP 1/19-52/1
2. Rychliki AZP 1/20-52/4
3. Rychliki AZP 2/19-52/2
4. Grądowy Młyn AZP 3/19-52/1
5. Grądowy Młyn AZP 4/19-52/2
6. Jankowo AZP 4/20-51/2
7. Jankowo AZP 5/20-51/1
8. Gołutowo AZP 5/20-52/1
9. Grądowy Młyn AZP 6/19-52/3
10. Jelonki AZP 7/18-52/1
11. Kwietniewo AZP 7/19-51/5
12. Mokajny AZP 7/20-51/3
13. Jelonki AZP 8/18-52/2
14. Kwietniewo AZP 8/19-51/7
15. Rychliki AZP 8/19-52/3
16. Mokajny AZP 8/20-51/4
17. Rejsyty AZP 8/20-52/2
18. Kwietniewo AZP 9/19-51/6
19. Marwica AZP 9/19-52/1
20. Mokajny AZP 9/20-51/3
21. Powodowo AZP 10/19-51/4
22. Marwica AZP 10/19-52/2
23. Powodowo AZP 11/19-51/5
24. Śliwica AZP 11/19-53/1
25. Śliwica AZP 12/19-53/1
26. Śliwica AZP 13/19-53/3
27. Mokajny AZP 13/20-51/2
28. Śliwica AZP 14/19-53/4
29. Sójki AZP 14/20-51/1
30. Śliwica AZP 15/19-53/5
31. Sójki AZP 15/20-51/2
32. Święty Gaj AZP 16/19-51/4
33. Śliwica AZP 16/19-53/6
34. Święty Gaj AZP 16/20-51/7
35. Powodowo AZP 17/19-51/8
36. Kwietniewo AZP 18/19-51/4
37. Święty Gaj AZP 18/20-51/6
38. Powodowo AZP 19/19-51/1
39. Powodowo AZP 20/19-51/2
40. Święty Gaj AZP 20/20-51/4
41. Kwietniewo AZP 20-51/1 Nr Rej. Zab. C-078

42. Kwietniewo AZP 20-51/2 Nr Rej. Zab. C-076
43. Buczyniec AZP 20-53/1 Nr Rej. Zab. C-154
44. Powodowo AZP 21/19-51/3
45. Jelonki AZP 21/19-53/1
46. Święty Gaj AZP 21/20-51/3
47. Święty Gaj AZP 22/20-51/9
48. Kwietniewo AZP 24/20-51/2
49. Kwietniewo AZP 25/20-51/4
50. Kwietniewo AZP 26/20-51/2
51. Kwietniewo AZP 27/20-51/3
52. Mokajny AZP 20-51/6
53. Święty Gaj AZP 20-51/3

W Gminnej ewidencji zabytków znajdują się:

- 1) zabytki nieruchome, włączone do Rejestru zabytków;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w Wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

VIII. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń (SWOT).

Mocne strony:

- Różnorodny i bogaty zasób zabytków nieruchomych (w tym obiektów rejestrowych , budownictwa regionalnego murowanego i drewnianego) i stanowisk archeologicznych;
- Zachowanie części obiektów o dużej wartości kulturowej: sakralnych wraz z cmentarzami, pojedynczych mieszkalnych, zielenią komponowaną;
- Atrakcyjne położenie przyrodniczo- krajobrazowe i klimatyczne, stwarzające bardzo dobre warunki do rozwoju turystyki, ekoturystyki, agroturystyki i rekreacji;
- Działania władz Gminy na rzecz promocji regionu, rozwoju turystyki i ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego;

Strony słabe:

- Zły stan zachowania znacznej ilości zabytków nieruchomych, szczególnie zespołów pałacowo-parkowych i dworsko-parkowych, a także niektórych obiektów sakralnych;
- Nieprawidłowe modernizacje obiektów zabytkowych (prowadzone często bez wymaganych zezwoleń) powodujące czasem bezpowrotną utratę wartości historycznych i kulturowych;
- Wprowadzanie zabudowy odmiennej stylistycznie od budownictwa regionalnego;
- Małe wykorzystanie Funduszy Unii Europejskiej;
- Zbyt niskie środki budżetowe i prywatne przeznaczone na remonty i konserwację obiektów zabytkowych;
- Brak środków przeznaczonych na badania naukowe zabytków;
- Mała skala działań promocyjnych i edukacyjnych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;

- Słabo rozwinięta baza turystyczna, niewykorzystanie niezaprzeczalnych walorów turystycznych Gminy;
- Niska świadomość społeczna dla znaczenia ochrony i opieki nad zabytkami;

Zagrożenia:

- Pogarszanie się stanu technicznego wielu zabytków;
- Zacieranie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez przypadkowe, a często i bezprawne przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację;
- Wydawanie zezwoleń na nową zabudowę mieszkaniową i użytkową rozbieżną ze stylistyką historyczną regionu;
- Stosowanie nowoczesnych materiałów, technologii lub kolorystyk niedostosowanych do historycznego charakteru zabudowy;
- Nieskuteczna egzekucja samowoli budowlanych;
- Degradacja środowiska naturalnego i jego zanieczyszczenie, dewastacja obiektów i zespołów zabytkowych;
- Niestabilność i powszechna nieznanomość przepisów prawa;

Szanse:

- Zwiększenie świadomości mieszkańców w zakresie ważności znaczenia ochrony i opieki nad zabytkami i wartości dziedzictwa kulturowego;
- Zwiększanie środków budżetu Gminy na prace remontowo-konserwatorskie obiektów i terenów zabytkowych;
- Lepsze pozyskiwanie i wykorzystanie funduszy UE, państwowych, resortowych na prace remontowo-konserwatorskie;
- Możliwość pozyskiwania środków UE i krajowych na renowację zabytków;
- Wzrost bazy agroturystycznej;
- Wzrost świadomości mieszkańców Gminy w zakresie poprawy estetyki otoczenia i właściwego użytkowania obiektów zabytkowych;
- Wykorzystanie doświadczeń międzynarodowych, państwowych i regionalnych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Popularyzowanie dobrych wzorców zagospodarowania i poszanowania obiektów zabytkowych;
- Przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego;
- Szeroka promocja walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowegominy Jastków;
- Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi komunikacji (Internet, bazy informacji turystycznej) dla popularyzacji walorów przyrodniczych, krajobrazowych i zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy;

IX. Zasady ochrony i zadania do realizacji wynikające z programu.

Ustala się następujące zasady i zadania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej na terenie Gminy Rychliki:

1. działania dotyczące obiektów zabytkowych i stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską (znajdujących się w Rejestrze zabytków oraz włączonych do Gminnej ewidencji zabytków), wymagają uzgodnienia z organem właściwym ds. ochrony zabytków (WMWKZ) i winny być realizowane przy uwzględnieniu przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków.;
2. należy uwzględnić wymagania dotyczące zasad utrzymania harmonijnego krajobrazu kulturowego, w tym zwłaszcza: utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania, w tym układów zabudowy miasta i historycznej sieci drogowej,
3. ochroną należy objąć kapliczki i figury przydrożne,
4. zachowanie historycznego układu założeń parkowych,
5. prawidłowe eksponowanie obiektów zabytkowych i poprawa ich stanu zachowania;
6. zahamowanie procesu degradacji obiektów zabytkowych;
7. prawidłowe wykorzystanie obiektów zabytkowych do promocji Gminy;
8. zwiększenie nacisku na lepsze pozyskiwanie środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
9. dokonywanie niezbędnych bieżących remontów i bieżących prac porządkowych obiektów zabytkowych oraz cmentarzy;
10. prowadzenie i aktualizacja w ustawowym terminie Gminnej ewidencji zabytków;
11. wspieranie rozwoju i powiększanie bazy gospodarstw agroturystycznych;
12. wspieranie działań edukacyjnych i kultywujących dawne tradycje i obrzędy;
13. przeciwdziałanie samowoli budowlanej;
14. wspieranie działalności publicystycznej i wydawniczej poświęconej zabytkom i opiece nad zabytkami;

X. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w Gminie Wiejskiej Rychliki na lata 2013-2016:

Zasady finansowania Gminnego Programu Opieki nad zabytkami określa rozdział 7 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na właścicielu (posiadaczu) obiektu zabytkowego- osobie prawnej lub fizycznej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, będącej właścicielem zabytku, opieka nad zabytkiem stanowi jego zadanie własne. Finansowanie nie spoczywa wyłącznie na władzach samorządowych, opieka nad zabytkami, a więc i finansowanie spoczywa na właścicielu obiektu. Na wniosek właściciela (j.s.t. czy osoby prawnej i fizycznej może być udzielona dotacja celowa. Finansowanie może pochodzić z różnych źródeł: krajowych i zagranicznych.

Zgodnie z art. 72 ustawy: na zasadach i w trybie określonym odrębnymi przepisami, prace konserwatorskie, restauratorskie roboty budowlane przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych, zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków finansowych przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetowych bądź jednostki samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

Art. 73 i 74 ustawy mówią:

Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku. Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- 1) ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego”;
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Zgodnie z art. 77 ustawy dotacja może być przyznana na nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacje mogą być również przyznawane z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W przypadku tych dotacji, muszą one być realizowane zgodnie z programami operacyjnymi i priorytetami programów ogłaszanych corocznie przez właściwego Ministra.

Z programów i priorytetów ogłoszonych przez Ministra w 2011 r. najważniejsze są:

„Dziedzictwo Kulturowe”, priorytet 1 - Ochrona zabytków, którego celem jest ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwacja i rewitalizacja zabytków oraz udostępnianie zabytków na cele publiczne. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich (np. Regionalnych Programów Operacyjnych). O dofinansowanie mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (np. samorządowe jednostki kultury, kościoły lub związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe itp.

Wnioskodawcami nie mogą być państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

„Dziedzictwo Kulturowe”, priorytet 3 – Kultura ludowa, którego celem jest wzmacnianie poczucia tożsamości regionalnej, zachowanie i przekaz wartościowych elementów kultury ludowej oraz promowanie działań artystycznych będących twórczym upowszechnianiem elementów sztuki regionalnej, a także:

„Infrastruktura kultury” - celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury; przedmiotem dofinansowania mogą być remonty, roboty budowlane, przebudowa (modernizacja) nieruchomości na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej w zakresie kultury, również przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji.

W latach 2011-2015 realizowany jest również Program Wieloletni KULTURA +, którego celem jest poprawa dostępu do kultury oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym w ośrodkach wiejskich i wiejsko-miejskich.

Kolejnym źródłem finansowania są dotacje udzielane przez Warmińsko- Mazurskiego Konserwatora Zabytków ze środków budżetu państwa.

Na renowację parków wiejskich i miejskich oraz na rewitalizację pomników przyrody dotacje można uzyskać ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Kolejno można wymienić dotacje samorządu województwa dla j.s.t. na realizację działań z zakresu kultury i sztuki, środki własne Gminy Jastków, dotacje Samorządu Województwa Warmińsko- Mazurskiego, Samorządu Powiatu, Gminy, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych (zgodnie z art. 81 Ustawy:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy lub powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru).

Kolejno:

Fundusz Kościelny (przeznaczony głównie na renowację obiektów sakralnych).

Ze środków UE pozyskać głównie można środki na projekty związane z adaptacją (renowacją i konserwacją) na cele kulturalne obiektów historycznych, na rewitalizację historycznych obszarów miejskich (w tym popegeerowskich, powojсковych czy poprzemysłowych).

Jednym ze źródeł finansowania mogą być również kredyty preferencyjne lub komercyjne.

XI. Wnioski:

„Pod względem administracyjnym gmina wiejska Rychliki leży w południowej części powiatu elbląskiego w województwie warmińsko-mazurskim. Sąsiaduje z następującymi gminami: od wschodu z gminą Pasłęk od północy z gminami: Markusy i Elbląg, od zachodu – z powiatem sztumskim, od południa – z gminami powiatu ostródzkiego i sztumskiego. Gmina wiejska Rychliki – wg danych GUS (2003) - zajmuje obszar o powierzchni 132 km² i jest zamieszkiwana przez 4 153 osoby (średnia gęstość zaludnienia wynosi 32 osoby na 1 km²).(..) Główną formą działalności w gminie jest rolnictwo, co wiąże się ze znacznym odsetkiem gruntów użytkowanych rolniczo występujących w strukturze zagospodarowania terenu charakteryzowanej jednostki. Część powierzchni gminy zajmują także obszary i obiekty podlegające ochronie prawnej. Obszar gminy Rychliki położony jest poza nadrzędnym układem komunikacyjnym kraju. Od strony wschodniej przez Pasłęk i Elbląg, w odległości ok. 15 km od wsi Rychliki przebiega trasa o znaczeniu regionalnym oznaczona jako droga krajowa nr 7. Od strony zachodniej, wzdłuż linii Wisły biegnie droga o znaczeniu krajowym, a w perspektywie autostrada o znaczeniu międzynarodowym, oznaczona jako A1. Obszar gminy znajduje się poza zasięgiem bezpośredniego oddziaływania- odległość większa od 50 km. Uzupełnieniem tego układu jest biegnąca z Iławy, przez Susz, Dzierzgoń do Malborka trasa o znaczeniu regionalnym. Stanowi ona połączenie z drogą krajową biegnącą z Elbląga do Grudziądza i dalej na zachód. Tymi trasami następuje skomunikowanie ważnych miast regionu (Iława, Kwidzyn, Susz) z przejściem granicznym w okolicach Braniewa. Droga wojewódzka nr 516 biegnąca z Dzierzgonia przez Rychliki do Pasłęka i dalej do Młynar jest krótsza od trasy przez Malbork o ok. 50km. Najbliższym przejściem granicznym o randze międzynarodowej jest aktualnie rozbudowywane przejście kolejowo-drogowe Mamonowo – Grzechotki koło Braniewa, odległe o ok. 70 km. Rozpatrując położenie Gminy Rychliki w układzie przestrzennym o skali regionalnej należy rozważyć problem powiązania komunikacyjnego z w/w przejściem granicznym. Odległość od Olsztyna- siedziby władz administracyjnych województwa warmińsko –mazurskiego wynosi 110km. Wśród miast o znaczeniu regionalnym najbliższe położone są: Pasłęk-15km, Dzierzgoń-15km, Elbląg-30km.” Wg Prognozy oddziaływania na środowisko do projektu zmian SUiZP Gminy Rychliki.

Rychliki to gmina wiejska, w jej skład wchodzi następujące sołectwa: Jelonki, Kwietniewo, Lepno-Buczyniec, Marwica, Mokajny, Powodowo, Protowo, Rejsyty, Rychliki, Śliwice, Święty Gaj, Wysoka. Siedzibą gminy są Rychliki.

Walory przyrodnicze, krajobrazowe, klimatyczne, a także ogromny zasób wcześniej wymienionego dziedzictwa kulturowego pozwala na to, aby Gmina mogła w pełni wykorzystywać swoje niezaprzeczalne atuty do rozwoju turystyki, aktywnych form wypoczynku i rekreacji. Czynniki o charakterze społecznym, ekonomicznym, brak bazy agroturystycznej oraz niski poziom edukacji i promocji wpływają negatywnie na ten potencjał. Na poprawę tego stanu wpłynąć mogą działania promocyjne i edukacyjne, współpraca regionalna i międzynarodowa, wykorzystanie środków budżetu gminnego i pozyskanych z zewnątrz, poprawa komunikacji i rozwój bazy turystycznej. Na Gminie spocznie obowiązek wytyczenia i realizacji najważniejszych celów i kierunków działań w zachowaniu dziedzictwa kulturowego.

Program Opieki nad Zabytkami pełni funkcję promocyjną i informacyjną, jest również raportem o stanie dziedzictwa kulturowego w Gminie oraz wskazuje działania zmierzające do jego poprawy. Jego zadaniem jest

również promocja samej Gminy, której celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Realizacja zdefiniowanych i wytyczonych celów w tym zakresie powinna pomóc Gminie Rychliki w zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Działania te powinny być realizowane zgodnie z hierarchią i kontrolowane na każdym etapie.

Opracowała: mgr Olga Kitta

Źródła:

1.dokumenty gminne;

2.Lech Słodownik: Studium historyczno- kulturowe Gminy Rychliki;

3. Internet:

http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_rozwoju/SRK_2020/Documents/SRK_2020_112012_1.pdf

http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury.pdf

<http://strategia2025.warmia.mazury.pl/artykuly/65/strategia-2020.html>

<http://www.wmbpp.olsztyn.pl/download/plan.pdf>

<http://www.warmia.mazury.pl/wojewodztki-program-opieki-nad-zabytkami/wojewodzki-program-opieki-nad-zabytkami-na-lata-2012-2015>